

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Semiootika osakond

Maria-Helena Naarits

Lewis Carrolli „Alice imedemaal“
valitud luuletuste tõlgete analüüs
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Elin Sütiste

Tartu 2014

Olen käesoleva bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Bakalaureusetöö autor: Maria-Helena Naarits   .....

Allkiri

.....

Kuupäev

Töö vastab kehtivatele nõuetele ja on kaitsmisele lubatud.

Juhendaja: Elin Sütiste   .....

Allkiri

.....

Kuupäev

Bakalaureusetöö kaitsmine toimub Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakonnas 5. juunil 2014. aastal.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teooria ja metoodika	10
1.1 Teoreetilised lähtekohad.....	10
1.1.1 James Holmesi lähenemine tõlkele.....	16
1.1.2 Dirk Delabastita lähenemine tõlkele.....	19
2. Materjali analüüs.....	24
2.1 Materjali tutvustus.....	24
2.2 „Pisaratetiik ehk Pisaratiik“	26
2.3 „Tõugu nõuanne“	32
Kokkuvõte.....	42
Kasutatud kirjandus.....	46
Kasutatud alusmaterjal	49
Summary	50
Lisad.....	52
Lisa 1	52
Lisa 2	53
Lisa 3	54

Sissejuhatus

„A perfect translation is an impossible dream.“

Umberto Eco (Eco 2001)

Probleemipüstitus

Käesoleva bakalaureusetöö lähtematerjaliks on Lewis Carrolli teose „Alice imedemaal“ kolm tõlget, millest kaks esimest on tõlked originaalist ja hilisem Jane Carruthi ümberjutustatud adaptatsioonist. Käsitletakse 1940. aasta Linda Bakise ja Ants Orase, 1971. aasta Jaan Krossi ning 2002. aasta Orvi Käsperi ja Eve Osa tõlkeid. Tõlkimise muudavad keeruliseks originaalteoses kasutatud sõnamäng, ebatavalised metafoorid, kindlas kultuuriruumis tegutsenud ajaloolised isikud ja omadusnimelised pärisnimed. Carroll ise on tunnistanud, et selle teose tõlke kõige keerulisemaks osaks on värsside paroodilisuse edasikandmine, kuna parodeeritavaid tekste teadmata ei saa paroodiatest aru ning seetõttu oleks parem need üldse välja jätta (Weaver 1964: 33).

Käesolev töö keskendub valitud luuletuste tõlgete uurimisele. Tegemist on eriliste luuletustega, kuna originaalteoses on Carroll toetunud inglise kultuuris juba varasemalt tuntud luuletustele, mida ta on oma teoses parodeerinud. Uurimisobjektiks on valitud luuletuste tõlked Lewis Carrolli „Alice imedemaal“ kolmes eestikeelses tõlkes. Töö eesmärgiks on selgitada välja, millist tõlkemeetodit on luuletuste tõlkimisel kasutatud, pöörates seejuures eraldi tähelepanu küsimusele, kas ka eestikeelsed tõlked parodeerivad kohalikus kultuuris juba varasemast tuntud luuletuste. Selleks uuritakse kolme tõlke

sarnasusi ja erinevusi originaalist tõlkimisel. Samuti vaadeldakse tõlke üldist atmosfääri ja vastuvõtva kultuuriga sidustamist ehk analüüsitakse, kas tõlkijad on luuletuste teksti muutnud lastele arusaadavaks vastavalt kultuurilisele taustale (näiteks pikkus- ja rahaühikute tõlge).

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud kolm uurimisülesannet: 1) uurides kolme luuletuse tõlget samast algtekstist, selgitada, mis meetodil on tõlkijad luuletusi tõlkinud; 2) kui ilmneb erinevaid tõlkemeetodeid, siis selgitada, miks just sel viisil on tõlgitud; 3) teha kindlaks, kas hilisemad tõlkijad on võinud juhinduda varasematest tõlgetest ja mida uut nad on tõlkesse toonud ehk selgitada, kas teksti tõlkimisel ilmneb traditsioon.

Tööle on püstitatud kolm hüpoteesi ehk eeldatavat tulemust: 1) luuletuste tõlked on homoloogilised, milles kõigi kolme tõlkeraamatu puhul on esikohale asetatud algvormi säilitamine; 2) raamatu tervikteksti sidustamine vastuvõtva kultuuriga on minimaalne ehk kasutatud on originaalteksti ja originaalkultuuri kuuluvaid ühikuid, termineid jne; 3) eestikeelsetes tõlketeostes ei ole kasutatud varasemalt Eesti kultuuriruumis esinevaid luuletusi, mis võimaldaksid edasi anda originaalis peituvat paroodia olemuse.

Antud töö teoreetilises baasis kasutatakse James Holmesi ja Dirk Delabastita tõlkeanalüüsi vahendeid ja välja toodud aspekte, millega tõlkija arvestama peab. Samuti kasutatakse Peeter Toropi käsitlusi teoreetilises taustas peamiselt selgitamiseks kultuuri ja tõlke seose olulisust. Täpsustamiseks luuletuste tõlkimise meetodeid, kasutatakse Maria-Kristiina Lotmani välja toodud tõlkemeetodeid, mida eesti keelde tõlkimisel kõige enam kasutatud on. Täpsemalt antakse kasutatud teooriatest ülevaade esimeses peatükis.

Töö osad

Töö koosneb lisaks sissejuhatusele kahest suuremast peatükist, mis on jaotatud alapeatükkideks. Sissejuhatuse raames antakse lisaks probleemipüstitusele ka ülevaade varasematest antud teemal kirjutatud töödest. Esimene suurem peatükk on teoreetiline, kus antakse ülevaade tõlke üldisest olemusest ja esitatakse valik luuletuste tõlkemeetoditest. Lisaks tuuakse välja analüüsiks kasutatud meetodid ja materjalid. Teine peatükk on materjali analüüsiv peatükk, kus leitakse vastused uurimisülesannetele ning uurimishüpoeesid kas kinnitatakse või lükatakse analüüsi käigus ümber, kasutades esimeses peatükis välja toodud teoreetilist materjali.

Varasem uuritus

„Alice imedemaal“ on väga populaarne lasteraamat, mida on palju tõlgitud. Seetõttu on nimetatud teose erinevate aspektide kohta ka mitmeid uurimusi ja analüüse läbi viidud. Martin Gardner on maininud, et tegemist on keerulise tekstiga, mille lugemisel näevad raskusi isegi tänapäeva Suurbritannia lapsed ning raskused suurenevad, kui tõlkida teksti, mis hõlmab endas keelelisi nalju, mida muukeelsed lugejad ei mõista (Ferreira Jardim 2012).

Eesti keeles on käesoleva töö aluseks olevast teosest kirjutanud semiootilisi analüüse tudengid ainekursuste „Semiootika ajalugu“ ja „Semiootika koolkonnad“ raames¹. Lisaks on Eestis kaitsnud Annika Aas ingliskeelse magistritöö teemal „The Reception of *Alice in Wonderland* and *Winnie-the-Pooh* by Estonian Children: Issues of Translation and Translatability“ („„Alice imedemaal“ ja „Karupoeg Puhhi“ retseptsioon Eesti laste seas: tõlke ja tõlgitavuse probleemid“) Tartu Ülikooli inglise filoloogia osakonnas. Nimetatud töö seostub käesoleva bakalaureusetööga, kuna muu hulgas uurib, miks teos „Alice

---

¹ Kättesaadav (22.03.2014): <http://lepo.it.da.ut.ee/~silvi11/alicelist.htm>

imedemaal“ omab negatiivset retseptsiooni Eestis. Aasa tööst selgub, et negatiivse vastuvõtu teket mõjutab suuresti tõlge, mis on käesoleva töö uurimisobjektiks. Aasa töös on suur osa empiirilisel uuringul, mis erineb antud tööst, kuna sinne autor ei vii läbi intervjuusid ega koosta küsimustikke, vaid toetub uurimisküsimustele vastuste leidmisel ainult teooriale. Aas võrdleb oma töös kahte lasteraamatut ning tema hüpoteesiks on, et Carrolli „Alice imedemaal“ on raskemini tõlgitav kui Alan Alexander Milne'i „Karupoeg Puhh“ (ingl k *Winnie-the-Pooh*), kuna Carrolli teos on tihedalt seotud inglise keele ja kultuuriga. See on ka põhjus, miks kaotavad lähtekeelele ustavas tõlkes paljud aspektid Eesti lapse jaoks tähtsuse. (Aas 2004: 22-29) Ehkki eesti keeles mõned uurimused Carrolli teosest „Alice imedemaal“ ja selle tõlgetest 2014. aasta seisuga juba on, ei ole see siiski väga palju uuritud teema ning kindlasti annab käesolev töö võimalusi teemat edasi arendada ja spetsiifilisemalt uurida teose eestikeelse tõlke konkreetseid aspekte. Aasa tööst selgunud tulemusd on huvitavaks lähtekohaks ka käesolevas töös, kuna hüpoteesides on sätestatud, et tõlgetes ei ole suurt tähelepanu pööratud sihtkultuurile, vaid kasutatakse originaalteksti võimalikult üks ühele tõlkides.

Analüüse Carrolli teose tõlgetest teistesse keeltesse on tehtud palju. Näiteks on analüüsitud Vladimir Nabokovi venekeelset tõlget. Nabokov on kasutanud oma tõlkes kodustamise strateegiaid, et edastada vene lastele Lewis Carrolli eripärast ja humoorikat maailmanägemist, põnevat ja paradoksidest pakatavat lugu. Kodustamise strateegiaid on näha tema tõlke erinevates aspektides. Näiteks on Nabokov tõlkinud originaalnime *Alice* venepäraseks nimeks *Anja*, keelekasutuses ilmneb viisakas keel, mis on sobilik teksti stiiliga. Samuti on Nabokovi tõlkes luuletused paroodiad kuulsatest vene luuletustest, mille tõlke sihtrühm peaks ära tundma. On säilitatud originaalteose autori kavatsus pakkuda noortele lugejatele huvitavat väljakutset tunda ära tema tekstis varasemalt eksisteerivad luuletused ning tõlkes on välditud teksti lihtsustamist, et tekst oleks vene lugejale sama tähendusrikas kui oli originaalteos inglise lugejale. Seega on Nabokovi tekst saavutanud sama ulatuse nagu originaal, tõlkija on meeles pidanud, et sihtauditooriumi muutumine ei tähenda seda, et tekst tuleks ülelihtsustada või et lastele ei tuleks esitada tekstiga teatavat

väljakutset. (Vid 2008b: 218-227) Nabokovi kasutatud kodustamise strateegiale viitavad ka nii pikkus- kui rahaühikute muutmine venepäraseks, samuti asendas ta originaalis viidatud isikud sihtkultuuris rohkem tuntud isikutega, kes sobivad paremini vene miljöösse. Isegi toidu tõlkimisel on kasutatud kodustamist, näiteks on muudetud apelsinimarmelaad maasikamarmelaadiks, kuna sel perioodil olid apelsinid Venemaal eksootilised viljad ning lastel oleks olnud keeruline ette kujutada, et nii haruldasest puuviljast on tehtud marmelaad. (Vid 2008a) Sarnaselt Nabokovi tõlkele on Monteiro Lobato tõlgitud portugali keelne „Alice imedemaal“ kodustav, justkui oleks peategelane Brasiiliast pärit. Tõlkija ei ole aga edasi andnud originaalteose eripära, mistõttu on tõlketöö võrreldes originaalteosega vaesem ning sel põhjusel ei peeta nimetatud tõlget portugali keele parimaks tõlkeks (Ferreira Jardim 2012). Seega on võimalik kodustamise strateegia kasutamisel muuta tekst sisult ja oma eripäralt vaesemaks, kuid on võimalik ka säilitada originaalile olulised aspektid, näiteks sõnamäng.

Josep Carner tõlkis „Alice imedemaal“ katalaani keelde ning ka sel puhul võib öelda, et erinevused originaalteksti ja tõlketeksti vahel on tunduvalt suuremad kui tavapäraselt. Carneri tõlge on kooslus truudusest Carrolli tekstile ja oma väljamõeldust. Luuletõlgete aluseks on küll Carrolli värsid, kuid Carner asetab nad sihtrühmale arusaadavamasse sotsiokultuurilisse konteksti, kasutades ka tuntud Kataloonia poetide Joan Maragalli ja Angel Guimera luuletusi. Teadaolevalt olid Carrollile väga olulised illustratsioonid ning nende tähtsust on näha ka Carneri tõlkes. Viimane on illustraatorina kasutanud Lola Angladat, kelle pildid on arusaadavalt inspireeritud Tennieli omadest, kuid tegemist ei ole illustratsioonide imiteerimisega, vaid pigem on joonistuste autor kahe väga erineva kultuuri ja kirjanduse taustaga ühiskondade vaheline lüli. (Chaparro 2000: 19-24)

Eraldi on uuritud „Alice imedemaal“ raamatus esinevate nimede tõlkimist. Teoses on võimalik eristada peamiselt kolme tüüpi nimesid. Esiteks nimed, mis otseselt viitavad reaalselt eksisteerinud isikutele (nt *Alice*, ajalooline isik *William the Conqueror* ehk William Vallutaja). Teiseks nimed, mis kaudselt viitavad autori reaalsele maailmale ja

originaal-adressaatidele (nt *Elsie*, *Lacie* ja *Tillie* viitavad kolmele reaalselt eksisteerinud õele (Lorina Charlotte, Alice ja Edith Mathilda), kes inspireerisid Carrolli raamatut kirjutama) ning kolmandaks nimed, mis viitavad väljamõeldud tegelastele. Väljamõeldud tegelaste puhul on nimede üheks funktsiooniks viidata sellele, mis kultuuris tegevus aset leiab. Tõlkijad ei kasuta alati samu tehnikaid ühe ja sama teksti nimede tõlkimisel. Teoses „Alice imedemaal“ võib näha erinevaid tõlkemeetodeid nimede tõlkimisel: mittetõlkimine (nt *ingl k* ja *eesti k* Alice); mittetõlkimine, mis viib erineva häälduseni (nt Alice *pr k* [A'li:s], *it k* [A'litche]); transkribeerimine või transliteratsioon mitte ladina tähestikust; morfoloogiline mugandus (nt *ingl k* Alice, *hisp k* Alicia); kultuuriline mugandus (nt *ingl k* Alice, *soome k* Liisa); asendamine (nt *ingl k* Bill, *saksa k* Egon). (Nord 2003: 182-185) Eestikeelsetes tõlgetes on aga nimed jäetud originaalipäraseks ning kuigi näiteks nimitegelane ei ole just eestipärase nimega, pole seda siiski mingil moel muudetud. Omadustkandvad nimed on samuti eestikeelsetes teostes otsetõlkena kasutusel.

Varasematest uuringutest ilmneb, et paljude tõlgete puhul on kasutatud selgelt kodustamismeetodit ning seega tehtud kõikvõimalikud sõnamängud ja taustinfo vastuvõtvale kultuurile omaseks, mis muudab teksti arusaadavamaks ning annab võimaluse mõista ka Carrolli satiiri ja paroodiat, ehkki seda teiste tegelaste või sõnade kaudu. Sama kehtib ka pärisnimede kohta – palju on muudetud nimesid suupärasemaks sihtkultuurile ja –keecele. Uurimistöid „Alice imedemaal“ raamatust on peamiselt läbi viidud maailmas enim kasutatud ja levinumate keeltega (näiteks vene keel, hispaania keel), mis on nii huvitav kui ka problemaatiline, kuna erinevusi tulenevalt suurest rahvaarvust ja keelest on mitmeid. Suurtel keelerühmadel on tavapärane, et ka filmides subiteerimise asemel dubleeritakse, mida väiksemates keeleroomides suhteliselt harva kasutatakse. Seega ilmneb kodustamist ka muudes valdkondades, mis võib olla eraldi uurimisteema, mida antud töö raames eraldi ei käsitleta.

1. Teooria ja metoodika

Esimeses peatükis antakse ülevaade tõlke olemusest ning tõlke- ja kultuuriteemat seletada püüdvatest teooriatest, mille põhjal teises peatükis materjali analüüsitakse. Eraldi tuuakse välja James Holmesi ja Dirk Delabastita tõlketeemalisi lähtekohti.

1.1 Teoreetilised lähtekohad

Tõlke kohta on paljud autorid avaldanud arvamust ning on mitmeid teooriaid, mille järgi on võimalik kindlaks teha, kuidas sihttekstini jõuti. Tõlge kui selline on väga tihedalt seotud semiootikaga, kuna tegemist on ühe märgisüsteemi ümbertöötlemisega teiseks märgisüsteemiks – olgu see siis kas ühest keelest teise või tõlge mittesõnalisse sümbolite süsteemi. Seda käsitleb ka Roman Jakobson, kes jaotab tõlkimise kolmeks tüübiks: keelesiseseks, keeltevaheliseks ja intersemiootiliseks (Torop 2011: 100-101). Tõlke puhul on kindlasti oluline ka kultuurikontekst – nii lähte- kui sihtteksti kultuuriruumi arvestades. Ideaalset tõlget on keeruline kui mitte võimatu luua, kuna pelgalt sõnade ümber kirjutamine teise keelde ei anna psühholoogilist elamust, mida originaaltekst endas kanda võib. See tähendab, et tõlge on tinglikult adekvaatne, kuna täiesti ideaalset tõlget ei eksisteeri.

Käesoleva töö raames keskendutakse peamiselt James Holmesi (1988) ja Dirk Delabastita (1993) arusaamadele tõlkest, mis esindavad peamiselt deskriptiivset tõlketeadust. Deskriptiivne tõlketeadus püüab kirjeldada tingimusi ja olukordi, milles tõlge võib olla kas keskne või perifeerne, kas innovatiivne või konservatiivne ning pakkuda välja lähtekohti, et

välja arendada üldised põhimõtted, mis aitaksid ennustada, mis tingimustel, milline tõlge luuakse (Lambert 2004: 132-133). See tähendab, et deskriptiivne tõlketeadus hoidub normatiivsusest ja ette kirjutamisest, mis on õige või vale, vaid püüab objektiivselt vaadelda, kirjeldada ja seletada. Seega uuritakse kultuuri konstrueerimist tõlke kaudu, vaadeldakse tõlkeprotsessi, selle algust ja lõppu ehk lähte- ja sihtteksti. Samuti püütakse selgitada, miks ühte või teist meetodit kasutatud on.

Lisaks tõlketeooria suuna määratlemisele on aga mitmeid üldiseid tõlget puudutavaid ideid erinevatelt autoritelt, mis hõlmavad näiteks kultuuritausta ja sihtrühma.

Roland Barthes on välja toonud, et kirjanduse saab jaotada tinglikult kahte klassi. Esimeses neist on poeesia, ulmekirjandus ja proosa, milledes kirjanik kasutab keelt, et rääkida mingitest objektidest, mis olenemata sellest, kas tegemist on kujuteldavate objektidega või mitte, on keele jaoks välised. Teine kirjanduse kategooria on seesugune, mis ei tegele maailma ja objektidega, vaid kellegi teise tehtud lingvistiliste sõnastustega – need on märkmed märkmetest. (Barthes 1964: 123-129) Kuna Lewis Carroll kasutas oma luuletustes varasemalt olemas olnud luuletusi, puudutab see punkt käesolevat tööd. Sellise vaatenurga alt on tegemist Lewis Carrolli luuletuste puhul nõ märkmetega märkmetest ning vaadates tõlkeid, tekib juba mitmekordne teise teksti kasutamine. Seda eriti juhul, kui tõlkes on samuti kasutatud sihtkultuuris varasemalt eksisteerinud luuletusi, mida parodeerida, lisaks Carrolli teksti tõlkimisele.

Torop on samuti toonud välja kahe erineva aspekti vaatlemise tekstis. Nimelt on Toropi järgi mõistlik analüüsida eraldi intertekstuaalsust kui semiootilist (semiotiseerivat) ruumi, mis ilmneb tähendusloome võimaliku maailmana, ning ühe teksti konkreetseid elemente (fragmente) teises tekstis kui intekste (Torop 1995: 125). In- ja intertekstilise tõlke olemasolu viitab asjaolule, et puhtaid tekste kultuuris peaaegu ei olegi, kuna oma tekstimälu on nii autoril, tõlkijal, lugejal kui ka tekstil. Lisaks kirjeldab Torop tõlget kui originaali implitsiitset kriitikat ehk suhtumine algteksti peegeldub samastumise–eristumise

skaalal. Tõlge sisaldab teavet oma sünniloo kohta, suhtumise kohta algteksti ja lootuste kohta uues kultuuris. Kirjandusteose tõlge võib olla kirjanduse tõlge, aga lisaks ka kultuuri tõlge ning kirjanduse ja kultuuri vahel on intertekstuaalsed seosed. Seega on tõlge kirjanduse ja kultuuri ruum, mis on tõlkija poolt teadlikult korrastatud, intuiitiivselt kujundatud või juhuse hoolde jäetud. Küll aga puudub tõlkel algteksti unikaalsus, kuna tegemist on sekundaartekstiga, mis lähtub originaalist ning esindab, kirjeldab ja asendab originaalteksti. Teksti tõlkimisel tekstiks muutub keelevahetusega ka elementide implitsiitsuse–eksplitsiitsuse vahekord, kuna kahe keele ja teksti kultuuritaustad võivad olla erinevad või osalises kokkupuutes, mistõttu on kultuur keele kõrval oluline. Seega leiab teksti tõlkimisel tekstiks aset ka kultuuri tõlkimine kultuuriks. (Torop 1999: 20-25) Torop seostab tõlget tihedalt kultuuriga ning peab tõlkeid kultuuri jaoks oluliseks, kuna uute tekstide lisandumisel kultuur uueneb ja saab paremini oma eripära tajuda. Seega on toimiv kultuur tõlkimisvõimeline kultuur. (Torop 2011: 129)

Anton Popovič (1976) käsitleb metateksti, mille ideid on võimalik seostada nii Barthesi kui ka Toropi nimetatud mõtetega. Ta toob välja, et metateksti tekkeks on mitmeid võimalusi ning lisaks tõlkele on ka näiteks kirjanduskriitika üheks metateksti variandiks. Seega võib öelda, et metakommunikatsioon viitab kõikvõimalikele erinevatele originaali käsitlemistele, olenemata sellest, kas teksti käsitlemine toimub teiste autorite, lugejate, kriitikute või tõlkijate poolt. Tõlke puhul ilmnevad semantilised nihked erinevate kontekstide tõttu, mispärast ilmneb tõlkes alati teatav mõtte kadu võrreldes originaaliga. Samal ajal aga annab tõlge uute tähenduste tekkeks võimaluse. Popovič eristab prototeksti ja metateksti, millest esimene on kui objekt intertekstuaalses jätkuvuses ning potentsiaalselt võib iga tekst seesugune objekt olla. Metatekst on aga mudel prototekstist, viis, kuidas kaks teksti on omavahel seotud. Metateksti modelleerimise reeglid ilmnevad teksti formuleerimise käigus metateksti loojale. Lisaks nimetab Popovič neli erinevat jätkuvusvormi proto- ja metatekstide vahel: a) jäljendav (imitatiivne) jätkuvus, kus metatekst viitab konkreetsele objektile ja imiteerib selle mustrit (näiteks tsitaat, tõlge, plagiaat); b) valiv (selektiivne) jätkuvus, metatekst kasutab valikuliselt teatud elemente tekstist (näiteks paroodia, pastišš);

c) vähendav jätkuvus, kus metatekst arendab prototeksti, kasutades teksti vähendamise printsiipi (näiteks kommentaarid, kokkuvõtte); d) täiendav jätkuvus, kus metatekst arendab või täiendab prototeksti (näiteks lisad, epiloog). (Popovič 1976: 226-232) Joonisel 1 on välja toodud metatekstide tüpoloogiad Popoviči järgi, mille hulgas on ka paroodia, mis käesoleva töö raames on keskseks objektiks, kuna analüüsitud luuletused on originaaltekstis paroodiad.

Tekstide seostamise viisid Seostamise ulatus	Jaatav ←		→ Vasturääkiv (Poleemiline)	
	Nähtav ←	→ Varjatud	Nähtav ←	→ Varjatud
Teksti elemendid või tasandid	Tsitaat; moto; <i>cento</i> ; allusioon; teksti reproduktsioon, otsene, kaudne, vahendatud lugemine; pealkiri; kokkuvõtte; annotatsioon; ümberjutustus	Alateadvuslik allusioon; meeldetuletus; parafraseerimine; imitatsioon	<i>Editio purificata</i> (tsensuur); paroodiliselt tõlgendatud tsitaat	Kriitiline allusioon, mis jätab allika avaldamata
Tekst kui tervik	Tõlge; tendentslik transkriptsioon; ülevaade (nt kriitika, kirjanduslik reklaam, järelehüüe, pastišš	Autori väljendatud kavatsus teksti kirjutada; plagiaat; kaudtõlge; pseudotõlge	Poleemiline tõlge; travestia; kirjanduslik pamflett; kriitiline poleemika	Paroodia

Joonis 1. Metatekstide tüpoloogia (Popovič 1976: 232)

Popovič toob välja kaks äärmuslikku varianti tekstidevahelistes suhetes. Esimene neist on nõ puhtavormiline (*token:token*) suhe, mille puhul tekstidel on maksimaalne sarnasus üksteisega. Suhe sel puhul on üks ühele ja selline tekst on näiteks plagiaat. Teise äärmusliku tekstidevahelise suhte puhul (*token:type*) põhineb nende sarnasus üldiste prototeksti omaduste ümbertöötlemisel metatekstiks ning sellise tekstidevahelise suhte näiteks on ka käesolevas töös oluline tekstitüüp – paroodia. Paroodia võib olla originaali

justkui hävitav tekst, mis tähendab, et see eitab originaali temaatilisi ja väljenduslikke väärtusi. Teise variandina võib paroodia panna teksti teistsugusesse konteksti kui originaalis. Popoviči sõnul on paroodia välistatud, kui tõlketekst annab originaalile mingil moel positiivse hinnangu. Samuti tuleb arvestada, et koomiliselt toimivad sõnumid on lugeja jaoks naljakad ainult juhul, kui suudetakse teksti vastandada parodeeritud originaalile. (Popovič 1976: 228-331) Carrolli kirjutatud paroodiad luuletustest vastavad Popoviči paroodia tunnusele, mille järgi toimub originaali hävitamine. Originaalis esitatud väärtused on sisuliselt ära muudetud, näiteks töökusest on saanud kiskjalikkus.

Kultuurispetsiifiliste elementide nagu pärisnimed, pikkusühikud, rahaühikud, ajaloolised isikud, toiduained jms kasutamine on üks viis loomaks atmosfääri tõlkes, mis peegeldab vastuvõtva kultuuri väärtusi mingil ajahetkel. Tõlkija ja kirjastaja peavad otsustama, kas tahavad kasutada originaalteksti elemente või mugandada neid vastavalt vastuvõtvale sihtrühmale, et tekst oleks paremini vastu võetud. (Hagfors 2003: 117-118) Nimetatud elementide sihtkultuurile suupäraseks muutmine eeldab aga seda, et tõlkija tunneb hästi vastuvõtvat keelt ja kultuuri lisaks grammatilistele aspektidele ka muus osas – ta peab olema kursis ajaloolise tausta ning käibel olevate ühikutega.

Nabokovi kohaselt peab võõrkeelse kirjandusteose tõlkija olema vähemalt sama andekas kui originaalautor või peab olema nende talendikus samast valdkonnast. Tõlkija peab tundma mõlemat rahvust, keelt, detaile autori stiilist ja meetodist, sõnade päritolu ja moodustusi ning ajaloolisi vihjeid. Samuti peab tõlkija olema võimeline imiteerima ehk töötama nagu ta oleks ise originaalautor. (Vid 2008b: 219) Seega peaks tõlkija olema sarnase fantaasia maailmaga nagu originaalautor, et anda lisaks puhtale tekstile edasi ka psühholoogiliselt oluline, mida ainult otse tõlgitud sõnad ei pruugi tagada.

Tõlkemeetoditest kaks äärmuslikku varianti on kodustav (ingl k *domesticated translation*) ja võõrapärasust säilitav (ingl k *foreignized translation*). Kodustav tõlge on kui originaalteksti edastamine sihtkeele kultuurilisi väärtusi arvestades ning sel puhul peaks

tõlkija eemaldama kogu välismaalisuse ja looma tuttava ja koheselt arusaadava teksti, mis on kohandatud sihtkeelele ja kultuurile (Venuti 1995: 20). Võõrapärasust säilitav tõlge näeb aga lähteteksti kui ainsat objektiivset reaalsust ning tõlke peamine eesmärk on üle kanda originaalteksti idee nii täpselt kui võimalik ja seda ilma igasuguste selgituste või muutusteta. Seesugune tõlge annab rohkem informatsiooni lähtekultuurist, kuid muudab raskemaks tekstist arusaamise sihtkeeles lugejale. (Vid 2008a) Seega rõhub kodustav tõlge vastuvõtva kultuuri eripäradele ja sihtkeelele ning võõrapärasust säilitav tõlkeviisi kasutades rõhutakse lähtekultuurile ja viimase identiteedile.

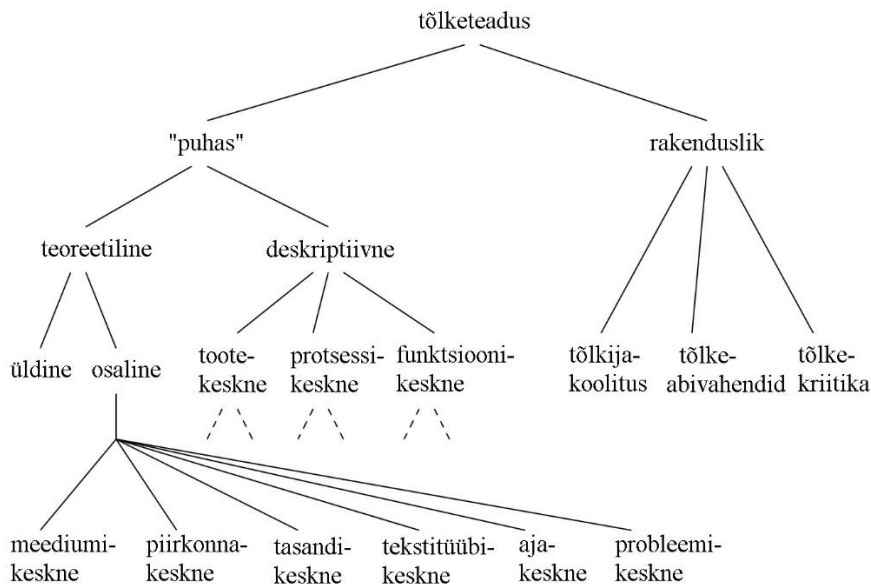
Tähelepanu tuleb pöörata ka sihtrühmale, kellele teksti tõlgitakse. Käesolevas töös vaadeldakse Carrolli teost kui lasteraamatut, mistõttu on oluline tuua välja ka aspekte, mis puudutavad spetsiifiliselt lastekirjanduse tõlkimist. Natalija Vid on öelnud, et lastekirjanduse tõlkimine ei ole sugugi lihtsam kui tõlge täiskasvanutele. Lasteraamatute puhul on eriti oluline pääseda lähedale sihtrühmale ning võtta arvesse viimase võimeid ja huvisid. Sel puhul võib tõlkija lubada omale muutusi, teksti laiendamist või ahendamist, osa teksti kustutamist või oma mõtete lisamist. Seda kõike seni, kuni tõlkija teeb oma tööd selle tarbeks, et kohandada originaalteksti mõistetavaks ja sobivaks lapsele. (Vid 2008b: 220) Muutes ja kohendades teksti peab lastekirjanduse tõlkija arvestama kahe peamise kriteeriumiga: laste poolt aktsepteeritud moraalinormidega ja laste eeldatava teksti mõistmise tasemega (Shavit 1986: 121). See tähendab, et oluline pole mitte ainult fakt, et tegemist on lastele tõlkimisega, vaid arvestama peab ka konkreetsemalt laste vanust, et saada võimalikult adekvaatne tõlge, millest justnimelt see vanuserühm aru saaks ning mõistaks enam kui ainult sõnade üksiktähendust.

Väga oluline antud töö raames on arvestada, et luuletõlge erineb mitmeti proosa tõlkest ning neid ei saa vaadelda ja analüüsida päris ühtviisi, kuna proosa vaba ja voolav tekst ei ole võimalik luuletustes, mis eeldab mingit kindlat värsivormi, meetrumit, rütmi. Värsitõlke muudab keerukamaks ja püstitab tõlkijale mitmeid küsimusi erinevates valdkondades, näiteks, kas jätta originaali vorm või kasutada mõnda sihtkultuurile tavapärasemat varianti.

Vormi muutus aga võib muuta kogu luuletuse olemust. Nagu tõlkimisel üldse, on eraldi ka luuletuste tõlke puhul erinevaid võimalusi, mis rõhuvad erinevatele aspektidele tõlketekstis.

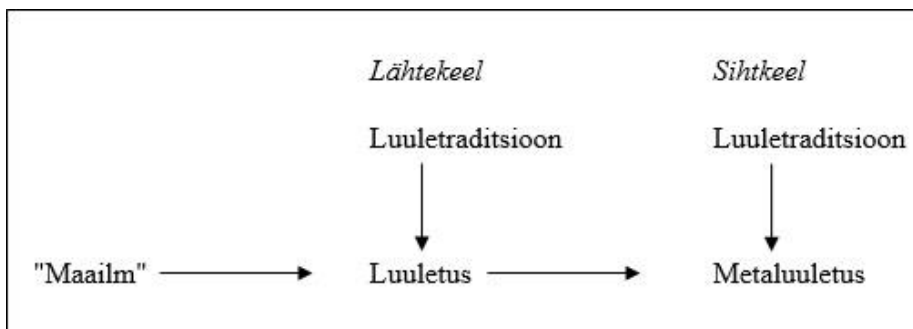
1.1.1 James Holmesi lähenemine tõlkele

Holmesi peetakse esimeseks, kes püüdis kaardistada tõlketeadust akadeemiliselt. Ta jaotab teaduse kaheks suuremaks valdkonnaks: puhtaks (ingl k *pure*) ja rakenduslikuks (ingl k *applied*). Viimane vaatleb tõlkijast tulenevat ja keskendub nii tõlkijakoolitusele, tõlkija abivahenditele tõlke loomisel kui ka tõlkekriitikale. Käesolevas uurimuses pakub huvi eeskätt puhas tõlge, mis jaotub Holmesi teoorias teoreetiliseks ja deskriptiivseks. Mõlemad need alajaotused kirjeldavad tõlke enese fenomeni. Teoreetilises osas vaatleb Holmes üldist ja osalist, minnes osalise uurimisel väga detailseks ja uurides tõlget alates meediumikesksusest kuni probleemikesksuseni kuuel erineval moel. Teises alajaotuses ehk deskriptiivses tõlkes esitleb Holmes omakorda kolmes alljaotuses. Esimene nendest on tootekeskne (ingl k *product-oriented*) ehk tekstile fokuseeritud, mille raames püütakse kirjeldada juba eksisteerivat tõlget. Teine deskriptiivse tõlketeaduse alaosa on protsessikeskne (ingl k *process-oriented*), millega püütakse selgeks teha mentaalsed protsessid, mis tõlkes ilmnevad. Viimane alajaotus on funktsioonikeskne (ingl k *function-oriented*), millega püütakse kirjeldada tõlke funktsiooni vastuvõtvas sotsiokultuurilises kontekstis. (Baker 2004: 277) Käesolevas töös pakub eeskätt huvi viimati kirjeldatud deskriptiivne tõlketeadus ja sellest lähtuvalt toimub ka luuletuste analüüsimine. Joonis 2 näitab piltlikult Holmesi tõlketeaduse jaotust.

Joonis 2. Holmesi tõlketeaduse kaart (Sütiste 2009: 12)

Varasemalt väljatoodud Barthesi teooria nõ teisest keelest ehk märkmetest märkmetes keskendub peamiselt kriitikale, kuid James Holmes leiab, et ulatus, kus seda teooriat kasutada saab, on oluliselt laiem. Siiski ei unusta Holmes kriitikat, väites, et iga tõlge on kriitiline interpretatsioon. Seesugust spetsiifilist tõlkevormi nimetab Holmes metaluuletuseks, mis hõlmab endas kogumit kahesuunalistest suhetest (Joonis 3): ühelt poolt lähteeleest originaal-luuletusest, mis on seotud selle keele luuletraditsioonidega ning teiselt poolt sihtkeele luuletraditsioonidest. (Holmes 1988: 23-25)

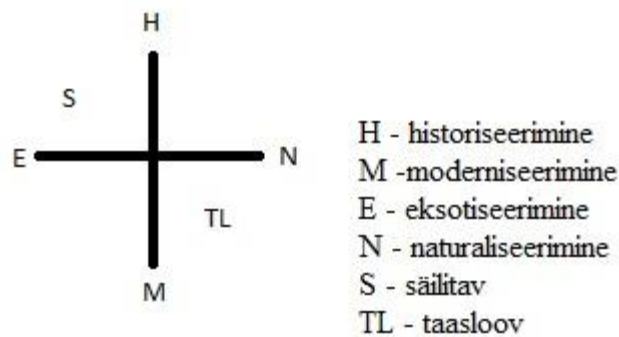

Joonis 3. Kahesuunalised suhted metaluuletuses (aluseks Holmes 1988: 25)

Holmes toob välja ka neli viisi, mida erinevad tõlkijad on luuletuste tõlkimisel peamiselt kasutanud. Esimesena kirjeldab ta luuletuse originaalvormi säilitamist. Ta peab oluliseks märkida, et kuna tegelikult ei saa värsivorm keeleväliselt eksisteerida, siis ei saa tõlkija ühtki neist ka otseselt säilitada lähtekeele muutmisel sihtkeeleks. Seega ei saa rääkida kahest identsest värsivormist, olenemata sellest kui sarnased nad üksteisele paistavad. Seesugust vormi nimetab Holmes mimeetiliseks (ingl k *mimetic form*). Teises tõlkemeetodis vaatavad tõlkijad originaal-luuletusest kaugemale, arvestades selle funktsiooni luuletraditsioonis ning leiavad sarnase paralleeli sihtkeeles. Holmes nimetab seda analoogiliseks vormiks (ingl k *analogical form*). Kaks esimest tõlkevormi sarnanevad üksteisega selle poolest, et mõlemad otsivad lähtekeeles mingit samaväärsust originaal-luuletuse vormile. Kolmas lähenemisviis ei kasuta tõlkes luuletuse vormi esmase aspektina, vaid alustab semantilisest materjalist, mis võimaldab luuletusele tõlke käigus sobiva vormi leida. Seda nimetab Holmes sisust tuletatud vormiks (ingl k *content-derivative form*). Neljas väljatoodud tõlkeviis ei lähtu originaal-luuletusest üldse. See tähendab, et tõlkija läheneb metaluuletusele viisil, mis ei hõlma originaali vormi ega sisu. Holmes nimetab viimast tõlkevormi kõrvaliseks vormiks (ingl k *extraneous form*). (Holmes 1988: 25-27)

Nimetatud neli alajaotust luuletõlkele on peamiselt vormile keskenduvad, kuid Holmes on välja toonud ka teljed (Joonis 4), mis klassifitseerivad tõlget peamiselt sisulisest aspektist. Horisontaalteljel on vasakul eksotiseerimine ja paremal naturaliseerimine, mille peamiseks küsimuseks tõlkijale on, kas ta peaks säilitama originaali lingvistilise konteksti (nt lähtekeele süntaksi), kirjandusliku tekstidevahelise aspekti (nt lähtekirjanduse värsivormi) ja sotsiokultuurilise olukorra (nt sotsiokultuurilised sümbolid ja pildid), teades, et sihtkultuuris need ei oleks lugejaga seotud sel viisil nagu originaali puhul ehk kasutaks eksotiseerimist. Seega peaks tõlkija asendama need nimetatud lähtekohad sihtkultuurile sobivamatega ehk kasutama naturaliseerimist. Vertikaalteljel on üleval historiseerimine ja all moderniseerimine, mille küsimuseks on, kas tõlkija peaks edasi andma ajalist konteksti, mis originaali loomise ajal oli, või kasutama võimalust anda tõlkes edasi kaasaegset olukorda. Tõlget määratleb Holmes nimetatud telgedel kolmes aspektis – lingvistilises (ingl

k *linguistic context*), kirjanduslikus (ingl k *literary intertext*) ja sotsiokultuurilises (ingl k *socio-cultural situation*). Olenemata valitud tõlkeviisist peab tõlgitud luuletusel olema Holmesi sõnul kindlasti kaks tulemust saavutatud – tõlgitud tekst peab olema originaaliga piisavalt sarnane, et seda saaks tõlkeks üldse nimetada (minimaalse sarnasuse kriteerium) ning tekst peab olema kirja pandud viisil, et seda saaks lugeda luuletuste hulka (luuletuse kriteerium). (Holmes 1988: 47-49) Seega võib näiteks sama luuletus kuuluda sotsiokultuuriliselt taasloovaks, kuid lingvistiliselt säilitavaks.

Joonis 4. Holmesi teljestik valitud tõlkestrateegiate iseloomustamiseks (Holmes 1988: 49)

Käesoleva töö teises peatükis analüüsitakse luuletusi Lewis Carrolli teostest James Holmesi teljestiku abil sisuliselt ning tema tõlkeviisi abil vormiliselt.

1.1.2 Dirk Delabastita lähenemine tõlkele

Dirk Delabastita kohaselt keskendub tõlketeadus teatud tüüpi kahe- või mitmekeelelisele kommunikatsioonile. Edukaks tõlketeaduseks ja selleks, et mõista tõlkes toimivaid mitmekeelisi ülekandesuhteid, peab tõlge arvestama ka ükskeelset kommunikatsiooni ning kommunikatsiooni ja kognitsiooni üldiselt käsitlevaid teooriaid. Delabastita vaatleb tõlget kolmest peamisest lähtekohast – keelelisest, kultuurilisest ja tekstuaalsest. Need aspektid nõuavad tõlkijatelt valikute tegemist tõlkes, kuna lähte- ja sihtkoodid ei ole

sümmeetrilised ning kuna tekstid on tihti keerukalt organiseeritud. (Delabastita 1993: 1) See tähendab, et Delabastita järgi peab tõlkija arvestama mitme tasandiga ning järgnevalt on selgitatud kolme nimetatud aspekti.

Keel pakub rohkem väljakutseid, kui ainult peale vaadates tunduda võib. Nendest väljakutsetest saab aga aru vaid see, kes tunneb hästi keelt, milles tekst originaalselt kirja on pandud. Kohati on vaja poetilist keelekasutust, et näidata märkide mitmetähenduslikkusest. Ei saa olla tähenduslikke märke ilma märgisüsteemideta, erinevaid koode peab süsteemide vahel jagama, et kommunikatsioon saaks tekkida. Keelt kui koodi vaadeldes võib öelda, et tõlge on kaheastmeline protsess, kus kõigepealt toimub teksti mõtte eraldamine originaali sõnalisest väljendusest ning teises faasis väljendatakse seda eraldatud mõtet uuesti sihtkeeles. (Delabastita 1993: 2-5) Seega keelelise koodi tõlkes on Delabastita järgi oluline, et mõte jääks samaks nagu originaalis, kuid sõnaliselt on mõte edasi antud sihtkeelele omaselt. Keeleline rekodeerimine sõltub keeleoskusest, mis tähendab, et keelelisel lausungil ei ole kindlat seesmist tähendust, mis avaneb igapähele, kes teksti vaid loeb. Need lausungid muutuvad tähenduslikeks ainult sellele lugejale, kes tuleb toime selle loomuliku keelega, milles lausung on sõnastatud. Näiteks selle jaoks, et lugeda „Hamletit“ originaalis, tuleb osata inglise keelt, just nii nagu selleks, et saada aru kriipsude ja punktidega edastatud sõnumist, tuleb tunda morse koodi (Delabastita 1993: 5).

Kultuurilisest aspektist toob Delabastita välja, et lisaks keelelisele lähtekohale on märgiliselt ja seega ka kommunikatiivsest aspektist olulised näiteks eetikakoodid, arvutikeeled, arhitektuuri koodid, kulinaaria koodid, ideoloogilised väärtuse süsteemid, igapäevased rutiinid ja rituaalid jne. Seega kultuurikood võib kokkuvõtvalt viidata kogumile nimetatud kultuurilistest märgisüsteemidest. Kuna tekst ei saa tekkida kultuurilises vaakumis, on tegemist olulise aspektiga. Iga tekst tekib kindlas kontekstis, mistõttu on lisaks keelelisele tähendusele igal tekstil mitmeid kultuurilisi tähendusi. Keelelised ja kultuurilised koodid ei ühti, isegi kui nad on organiseeritud samade printsiipide järgi. Küll aga on lingvistid näidanud, et keele struktuur võib mõjutada mitmeid

aspekte sotsiaalses reaalsuses, näiteks kas pildiline kommunikatsioon on võimalik ilma keelele tuginemata. Seega on otsused, mida tõlkijad teevad, kultuurilisest aspektist keelelisse tõlkimisel ja vastupidi omavahel seotud. Oluline on ka see, et kultuurilist tähendust ei saa täielikult eraldada sellest kultuurikoodist, kus tekst loodud on. (Delabastita 1993: 13-15) See tähendab, et ehkki lingvistiline ja kultuuriline komponent on teineteisest eraldiseisvad, sõltub kultuur mingil määral keelest. Samuti võib öelda, et tõlge saab olla mingi üldistus, kuna ta täielikult ei saa kattuda kultuurikoodiga, kus tekst loodud on. Selles aspektis on olulised seega kultuurisüsteemid. Kultuuriline komponent on antud bakalaureusetöös väga oluline, kuna Carrolli kirjutatud luuletused raamatus „Alice imedemaal“ viitavad erinevatele sündmustele, mis viktoriaanlikul ajastul Inglismaal toimusid.

Lisaks keelelisele ja kultuurilisele aspektile toob Delabastita välja ka tekstuaalsuse tähtsuse. Paratamatult tekivad arusaamatused ja segadused kommunikatsioonis, kui eeldatav teksti vastuvõtja ei ole võimeline mõistma koodi, mida keeles kasutatakse. Keelelise materjali tekstiline kodeerimine hõlmab tihti kõrge sisemise struktureeritusega tekste. (Delabastita 1993: 20) See tähendab, et tekstuaalsuse lähtekoht hõlmab seda, kuidas lausungid on korrastatud ehk mida on vaja, et tekstist aru saada. On tarvis mõista, mida tekst edastab, näiteks, et „Hamlet“ on näidend, mitte reklaamtekst. Seega on tegemist teksti ilmnemise vormi mõistmisega ning see suurendab mõistmist ka sisulisest aspektist.

Delabastita toob välja viis teksti teisendamise kategooriat, mis kõik võivad esineda nimetatud kolmel tasandil – keelelisel, kultuurilisel ja tekstuaalsel. Esimene transformatsiooni viis on asendamine (ingl k *substitution*), mille puhul on oluline lähtetekstis asendatud enam-vähem samaväärse väärtusega sihttekstis. See kuulub analoogilise printsiibi hulka. Teist viisi nimetab Delabastita kordamiseks (ingl k *repetition*), mille puhul oluline lähtetekstis ei ole asendatud, vaid pigem korratud või üle toodud võimalikult üheselt sihtteksti. See meetod kuulub homoloogilise tõlkimise alla. Kolmandaks variandiks on väljajätmine (ingl k *deletion*), kus konkreetne lähteteksti osa

ei ole üldse sihttekstis esitatud isegi mitte madala sarnausega analoogina. Küll aga iga lähteteksti kärpimine on piir tõlke ja adaptatsiooni vahel, mistõttu selle kasutamine ei ole eelistatud. Siiski on kustutamise kasutamine erinevatel põhjustel laialt levinud, kuna ühe aspekti säilitamise korral võib olla vajalik nõ ohverada mõni teine ja kasutada kärpimist. Neljanda transformatsiooni meetodina on kasutusel lisamine (ingl k *addition*), mil sihttekst hõlmab lingvistilist, kultuurilist või tekstuaalset komponenti, mida pealtnäha lähtetekstis polnud. Kärpimine ja lisamine on omavahel tihedalt seotud, kuna mõne aspekti kustutamisel tuleb tõlkijal lisada midagi uut, mis sihtteksti sobiks. Viimase teksti ülekandmise meetodina on välja toodud ümbertõstmine (ingl k *permutation*). Selle puhul ei ilmne permutatsioon konkreetse lähteteksti osa juures, vaid pigem vastastikuste tekstuaalsete suhete vahel lähte- ja sihtteksti sisesealt. (Delabastita 1993: 33-37) Joonisel 5 on tabelina välja toodud kõik viis nimetatud teksti transformatsiooni süsteemi, mille aluseks on Delabastita tabel.

Operatsioon	Kood	Lähtet. keel. kood – sihtt. keel. kood	Lähtet. kult. kood – sihtt. kult. kood	Lähtet. tekst. kood – sihtt. tekst. kood
Asendamine		Suurem või väiksem (ligikaudne) keeleline ekvivalentsus	Naturaliseerimine, moderniseerimine, natsionaliseerimine	Aktsepteeriv tekst (potentsiaalselt konservatiivne), adaptatsioon
Kordamine		<i>Täielik:</i> mitte-tõlge, koopia <i>Osaline:</i> kalka, sõna-sõnaline tõlge	Eksotiseerimine, historiseerimine	Mitteaktsepteeritav tekst (potentsiaalselt innovatiivne)
Väljajätmine		Kärbitud tõlge, lühendatud versioon, alatõlge	Universaliseerimine, dehistoriseerimine	Sihttekst on (siht)tekstitüübi vähem tüüpiline esindaja, neutraliseerimine
Lisamine		Parafraseeriv tõlge, eksplitsiitsem tõlge, ületõlge, ekspressiivne võimendamine	Eksotiseerimine, historiseerimine	Sihttekst on (siht)tekstitüübi tüüpilisem esindaja, stiili- või žanritunnuste lisamine
Ümbertõstmine		(metatekstuaalne) kompensatsioon	(metatekstuaalne) kompensatsioon	(metatekstuaalne) kompensatsioon

Joonis 5. Teksti teisendamise kategooriad (aluseks Delabastita 1993: 39)

Käesoleva töö teises peatükis analüüsitakse materjali lisaks Holmesi jaotustele ka välja toodud Delabastita meetoditega. See tähendab, et vaadeldakse, millist viiest teksti transformeerimise meetodist on kasutatud kuue tõkeluuletuse puhul kolmes aspektis.

***

Käesolevas peatükis anti ülevaade erinevatest tõlketeooriatest, mis on seotud antud töö materjali analüüsimisega. Nende seas selgitati Peeter Toropi põhjal kultuuri olulisust tõlkes ning kuidas need omavahel on seotud. Samuti käsitleti Anton Popoviči metateksti käsitlusi, mille raames anti ülevaade paroodia kohta. See on käesolevas bakalaureusetöös oluline aspekt, kuna kõik Lewis Carrolli luuletused teoses „Alice imedemaal“ on paroodiad varasematest luuletustest ning tegemist on ka ühe uurimisobjektiga – kas paroodiad esinevad ka analüüsitud eestikeelsetes tõlgetes. Lisaks selgitati James Holmesi ja Dirk Delabastita lähenemisi tõlkele, kuna nemad on peamised autorid, kellele tuginedes järgnevas peatükis materjali analüüsitakse. Holmesi lähenemistes toodi välja tema tõlkemeetodite jaotamine neljaks, mis selgitavad vormilist tõlkimist, ning tema teljestik, millega on võimalik tõlkeid analüüsida sisuliselt. Delabastita puhul toodi välja ja selgitati kolme aspekti, milles on võimalik luuletusi analüüsida – keeleline, kultuuriline ja tekstuaalne. Samuti nimetati Delabastita viis teksti teisendamise viisi (asendamine, kordamine, väljajätmine, lisamine, ümbertõstmine), mida saab igas välja toodud valdkonnas analüüsida.

2. Materjali analüüs

Käesolevas peatükis analüüsitakse Lewis Carrolli teose „Alice imedemaal“ luuletuste kolme tõlget eesti keelde esimeses peatükis välja toodud tõlketeooriate abil. Peamiselt on kasutatud Holmesi ja Delabastita ideid, mis kuuluvad deskriptiivse tõlketeaduse valda. Vaadeldakse ja analüüsitakse kokku kuut tõlkeluuletust, see tähendab, et igast tõlkeraamatust on võetud kaks luuletust, mida omavahel annab võrrelda ning välja tuua sarnasused ja erinevused. Esmalt aga tutvustatakse uuritavat materjali laiemalt.

2.1 Materjali tutvustus

Teost „Alice imedemaal“ peetakse lasteraamatute klassikaks. Originaalraamat on ingliskeelne „*Alice's Adventures in Wonderland*“, mida tihti lühendatakse kui „*Alice in Wonderland*“. Suurbritannia kirjanik ja Oxfordi Ülikooli matemaatika õppejõud Charles Lutwidge Dodgson (1832-1898) pseudonüümiga Lewis Carroll avaldas nimetatud teose 1865. aastal. Raamatut on tõlgitud enam kui 80 keelde ning seega on tegemist ühe enim tõlgitud teosega maailmas Piibli ja William Shakespeare'i teoste kõrval (Feng 2009: 237), ehkki Carroll ise arvas, et tema raamat on tõlkimatu (Kibbee 2003: 308). Eesti keeles on ilmunud kaks täistõlget – 1940. aastal Linda Bakise ja Ants Orase oma ning 1971. aastal Jaan Krossi oma. Lisaks neile on avaldatud mõned tõlked adaptatsioonidest. Seega on praeguseks viimane täielik tõlge eesti keelde ilmunud enam kui 40 aastat tagasi, mistõttu on arusaadav, kui tänapäeva lugeja ei mõista kõike ka tõlgitud teosest, kuna keel on ajas arenev ja muutuv. Eesti keeles võib olemasolevaid tõlkeid nimetada tänapäeva lugeja

seisukohast vananenud tõlgeteks ning keerulise teksti edasi andmiseks oleks vajalik uus kaasaegne tõlge.

Carrolli jaoks oli lisaks tekstile väga oluline ka teose illustreerimine, mida kinnitab fakt, et kui illustraator John Tenniel väljendas pärast esimest trükki 1865. aastal rahulolematust illustratsioonide kvaliteedi üle, nõudis Carroll, et kogu trükk tagasi võetaks (Carroll 1954: 234). Kokku on originaalteoses 42 illustratsiooni (Chaparro 2000: 23). Käesoleva bakalaureusetöö raames illustratsioone eraldi ei analüüsita, ehkki kõigi tõlgete ja originaalteose illustratsioonid on väga erinevad ja seega huvitavaks uurimisobjektiks edaspidistes töödes. Ei ole teada, kes illustreeris 1940. aasta tõlke, kuid see sarnaneb originaaliga kõige enam peamiselt seetõttu, et tegemist on must-valgete piltidega. Jaan Krossi tõlke illustreeris Vive Tolli ning see erineb originaali illustratsioonidest äärmuslikult – tegemist on värvirohkete ja abstraktsemate piltidega, mis on vastandiks Tennieli graafilistele originaalpiltidele. Käesolevas töös kasutatud adaptatsiooni illustratsioonidena on kasutatud Rene Cloke'i omasid, mis on samuti värvilised, kuid oluliselt selgemate piiridega ja kergemini hoomatavad kui Tolli omad. Jääb silma, et „Alice imedemaal“ erinevates versioonides on nimategelast kujutatud heledapäise tütarlapsena, mistõttu on ka see huvitavaks uurimisobjektiks. Ei ole selge, miks on järjepidevalt illustratsioonides või ka multifilmides ja mängufilmides esitatud tütarlast sel viisil ning kas on teistsuguseid esitlusi ja kas ilmneb ka seos teiste tegelaste sarnase kujutamise erinevates visuaalsetes tõlgetes. Originaalteose must-valge illustratsioon ei võimalda üheselt määratleda peategelast blondiiniks.

Kuigi teost käsitletakse küll lasteraamatuna, on arutletud selle üle, kas ehk ei kõneta nimetatud teos oma satiiri ja sõnamänguga rohkem täiskasvanuid. „Alice imedemaal“ pakub hulgi diskussioone teemadel nagu reaalsuse ja identiteedi kriteeriumid, ruumi ja suuruse suhtelisus, solipsismi ja idealismi paradoksid. (Feng 2009: 238) Kuna raamatus on väga palju sõnamänge, ajaloolise tausta kasutamist ja satiiri, mida lapslugeja ehk tõesti ei pruugi kahetähenduslikult mõista, on püstitatud küsimus huvitav, kuid käesolevas töös

vaadeldakse teost „Alice imedemaal“ kui lasteraamatut, ehkki sisuliselt on tekstis palju aspekte, mida suudavad mõista täiskasvanud paremini ja millest lapsed ei pruugi aru saada, olenemata kultuurist.

Käesoleva töö aluseks oleva originaalteksti keerukus ilmneb lisaks varasemalt nimetatule konkreetsete ajalooliste isikute, faktide ning olukordade kasutamise tõttu. Näiteks on Carroll parodeerinud 19. sajandi lõpul ilmnenu imperialistlikku rivaalitsemist Suurbritannia ja Prantsusmaa vahel luuletuses „*The Walrus and the Carpenter*“, mis jutustab loo kahest sõbrast, kes kutsuvad noorte austrite ansambli endaga rannale jalutama ning siis istuvad ja söövad nad hoopis ära. Merihobu sümboliseerib silmakirjalikku ja reeturlikku Suurbritanniat, kes valab söödud austrite pärast pisaraid nagu Inglismaa oma kolooniate pärast. (Greeman 2007: 67-68) Seega on tegemist ajalooliselt olulise ja keerulise probleemiga, mida Carroll oma raamatus käsitleb ja parodeerib ning seesugust probleemi on teise keeleruumi lapsel tõenäoliselt keerulisem mõista kui originaalteksti lugejal, kes on selles kultuurikeskkonnas üles kasvanud. Siin ilmneb kindlasti probleem ka ajas – kas tänapäeva Suurbritannia lapsed mõistavad neid probleeme või kas Carrolli kaasaegsedki mõistsid? Tekst ei ole keeruline mitte ainult lapsele, vaid isegi tänapäeva täiskasvanu ei pruugi mõista kogu satiiri, mida originaalteos eneses kannab, mida tuleb teksti tõlkimisel ja viimase analüüsimisel arvestada. Kas ja millistes eestikeelsetes tõlgetes on arvestatud originaalteose keerukusega, vaadeldakse käesolevas peatükis.

2.2 „Pisaratetiik ehk Pisaratiik“

Materjali analüüsi teises alapeatükis vaadeldakse ja analüüsitakse luuletust, mis kuulub kõigis kolmes uuritavas tõlkeraamatus teise peatükki ning mille pealkiri on 1940. ja 1971. aasta raamatutes „Pisaratetiik“ ning 2002. aasta tõlkes „Pisaratiik“. Originaalteoses on käsitletava peatüki nimi „*The Pool of Tears*“. Kõik kolm luuletuse tõlget on käesolevas

peatükis välja toodud samal viisil nagu tõlketeosteski. Samuti on võrdluseks näha originaalluuletus. Originaalluuletusega on Carroll parodeerinud Isaac Wattsi luuletust „*Against Idleness and Mischief*“ (Lisa 1), milles väärtustatakse töö tegemist tööka mesilase võrdkuju abil. Carrolli paroodias on vastavalt nõ vourused tüssamine ja kiskjalikkus.

Lewis Carroll, 1865. a

*How doth the little crocodile
Improve his shining tale,
And pour the waters of the Nile
On every golden scale!*

*How cheerfully he seems to grin,
How neatly spreads his claws,
And welcomes little fishes in
With gently smiling jaws!*

Linda Bakis ja Ants Oras, 1940. a

*„Kuis väike krokodillike
jões armsalt haigutab,
kuis hända tõstab illike,
suud lahkelt maigutab!
Kuis sabal särab piisake,
kuis kutsub kaimuke,
Et suhu ujuks kiisake
ja kalamaimuke!“*

Jaan Kross, 1971. a

*Kuis paistab söakas krokodill
vees lahke loomuselt,
suu naerul, saba sirevil,
päev helgib soomuselt!*

*Kuis muheleb ühtvalu ta!
keeb headussära tast –
kui kutsub sisse kalu ta
suu hammasväravast!*

Orvi Käsper ja Eve Osa, 2002. a

*Mis kena väike krokodill
seal sõuab suurel jõel!
See singer-vinger ninaprill
ei tundu üldse õel...*

*Nii lahkesti, nii lahkesti
ta viipab ligi kalu,
et neelata nad ahnesti
kõik alla tulisvalu!*

Vormi vaadates jääb esmalt silma, et kõigi kolme tõlke puhul on maht sama ehk tegemist on 8-realiste luuletustega nagu on ka originaal. Selge on see, et kõigi puhul on vormile tähelepanu pööratud, mistõttu võib öelda, et Holmesi kohaselt on tegemist mimeetilise tõlkeviisiga ehk säilitatakse võimalikult palju originaalvormi ning ei ole võimalik erinevate tõlgete puhul leida erinevaid tõlkeviise. Värsimõõtu ehk meetrumi vaadates saab samuti kõik luuletused ühtviisi klassifitseerida – iga tõlke puhul on tegemist jambiga ehk värsijalaga, mis koosneb ühest lühikesest ehk rõhutust ja ühest pikast ehk rõhulisest silbist. Analüüsitud luuletuste puhul on tegemist neljajalalise jambiga. Nii originaali kui ka kõigi kolme tõlke riimiskeemi vaadeldes peab nentima, et kõik need on kirjutatud kasutades ristriimi (abab). Bakise ja Orase tõlge sarnaneb vormi osas originaaliga selle poolest, et iga teine rida algab taandrega. Küll aga on erinevus selles, et 1940. aasta tõlge on ainus, mis ei erista kahte stroofi, vaid kõik kaheksa värsirida on kirjutatud järjest. Ülejäänud kahes tõlkes on selgelt võimalik eristada kahte stroofi.

Järgnevalt on kasutatud Holmesi teljestikku, et analüüsida kolme tõkeluuletuse sisu, kus ilmneb rohkem erinevusi kui vormilises osas. Nagu teooriat tutvustavas peatükis nimetatud,

on võimalik Holmesi teljestikus teatud aspektis olla tegemist taasloova tõlkega ning mõnes teises vaatepunktis säilitavaga.

Vanima, Bakise ja Orase tõlke uurimine vertikaalsel teljel näitab, et historiseerimisele vs moderniseerimisele on tõlkijad pööranud ajastupõhist tähelepanu. Ilmneb sõnakasutust, mida tänapäeval väga tavaliseks pidada ei saa. Värsirida „*kuis hända tõstab illike*“ on tõenäoliselt tänapäeva lastele raskesti mõistetav, kuna selline sõnakasutus ei ole enam levinud. Seega tänapäeval seda luuletust vaadates oleks tegemist justkui historiseerimisega, kuid arvestades tõlke aega, on tegemist pigem moderniseerimisega. Tõlkimisel ei ole arvestatud niivõrd originaali teksti ennast, kuivõrd tekstis oleva idee edasiandmist, et tagada arusaadavus teises kultuuriruumis, mistõttu sotsiokultuurilisest vaatepunktist on tegemist kindlasti taasloova tõlkega. Näiteks ei ole mainitud tõlkes jõge Niilus, vaid on üldiselt jõest räägitud, mis on kindlasti lapsele lihtsam aru saada. Ka lingvistilisest aspektist vaadatuna on tegemist taasloova tõlkega, kuna kasutatakse sihtkultuurile tavapärasest lauseehitust. Seega võib öelda, et vanim tõlge on mõlemal teljel ja kõigis aspektides taasloov ning oluline on pidada meeles aega, mil tõlge on kirjutatud, kuna tänapäevases kontekstis ei ole tegemist moderniseeriva tõlkega.

Krossi tõlke puhul on näha teatavat sarnasust varasema tõlkega. Kas tegemist on juhusega või ilmneb sel puhul tõlketraditsioon, on raske öelda, kuid mõlemal luuletusel on mõned sarnased lähtekohad. Selgelt on näha sõnakasutuses erinevust võrreldes vanima tõlkega ning Krossi tõlge on juba tänapäevasem ja kergemini mõistetav, ehkki ilmneb väljendeid, mille tabamiseks peab laps tõenäoliselt lugedes rohkem vaeva nägema. Näiteks võib olla keerukas mõista, mida tähendab „*suu hammasvärav*“. Üldplaanis on märgata, et tegemist on jälle pigem moderniseeriva tõlkega. Horisontaalteljel on ka selle luuletuse puhul raskem määratleda, kumba suunda ta kuulub. Ei kasutata küll otseselt sihtkultuurile mõistmatuid väljendeid, kuid samas ei looda ka justkui uut luuletust, vaid mõte tõlgitakse üsna otse originaalteosest. Luuletust võib taasloovaks pidada, kuna see on sihtkultuurile ja keelele suunatud ning pole tehtud otsetõlget ega kasutatud kõike, mida originaalis on kasutatud.

Kõige hilisema, Käsperi ja Osa tõlke puhul on märgata teksti kergust nii sisuliselt kui ka voolavuselt. Samuti on kasutatud lõbusaid ja lapsemeelseid väljendeid nagu „*singer-vinger ninaprill*“, mis võiks olla noorele lugejale innustavaks. Samuti on oluline siinkohal märkida, et ilmselgelt on saadud inspiratsiooni Karl Eduard Söödi poolt kuulsaks kirjutatud luuletusest „Krokodill“ (Lisa 3), kus esineb värss „*singel-vingel ninaprill*“. Luuletuse originaal on tõenäoliselt rahvalaul, kuid täpne informatsioon selle kohta on teadmata. Küll aga ei saa siinpuhul nii selgesõnaliselt öelda, et tegemist on paroodiaga, kuna ei ilmne originaali väärtuste kaotamist või muutmist nagu näiteks Carrolli puhul. Varasemalt nimetatud Popoviči ideede kohaselt on paroodia välistatud, kui tõlge annab originaalile mingi positiivse hinnangu ning paroodia naljakus ilmneb vaid siis, kui see vastandub originaalile. Samuti mainis ta aga, et paroodia paneb teksti teistsugusesse konteksti. Viimast tingimust tõkeluuletus täidab, kuid sellest ei piisa, et nimetada seda paroodiaks, mida näeme Carrolli luuletustes. Siiski on see märkimisväärne, kuna teistes tõkeluuletustes ei ilmne üldse Eestis varasemalt eksisteerinud luuletuse kasutamist. Nimetatud tõlke sisu osas ei ole ideeliselt märkimisväärseid erinevusi originaaliga, mistõttu kokkuvõtvalt võib öelda, et ka selle tõkeluuletuse puhul ilmneb moderniseerimine ja naturaliseerimine ehk taasloomine. Luuletus on suunatud sihtkeelele, ehkki on selgelt näha ka originaalteose ideed. Viimase tõlke puhul võib olla lugemise kergus tingitud sellest, et ajalises mastaabis ongi just see kõige tänapäevasem ning seega ka kõige kergemini juba sõnaliselt lugejale mõistetav. Kindlasti on selle luuletuse puhul sotsiokultuuriline aspekt kõige taasloovam, kuna kasutatakse varasemalt Eesti kultuuriruumis eksisteerinud luuletust.

Tõkeluuletuste puhul võib näha originaaliga võrreldes nii mõne osa asendamist kui ka lisamist. Delabastita jaotuse kohaselt paigutuvad vaadeldavad luuletused kolme koodi alusel järgmiselt. Bakise ja Orase tõlke puhul on nii keelise kui ka kultuurilise koodi tõlkimisel tegemist asendamisega, kuna ilmneb keeleline ekvivalentsus ning ka kultuurilises aspektis on näha pigem naturalisatsiooni. Tekstuaalses koodis ilmneb pigem lisamine, see tähendab, et sihttekst on tekstitüübi tüüpiline esindaja. See on ilmselge, kuna kasutatud on luulevormi nagu ka originaali puhul, tegemist on jambilise luuletusega. Krossi

tõlkes ilmneb keelelise koodi tõlkimises osaline kordamine, kuna tõlge on suhteliselt sõnasõnaline. Kultuurilises aspektis on tegemist pigem asendamisega, kuna luuletus on sisuliselt moderniseeriv. Tekstuaalse koodi puhul on ka selles tõlkes tegemist lisamisega, kuna taaskord on sihttekst tekstitüübi tüüpiline esindaja, tegemist on ka sel puhul jambilise luuletusega. Käsperi ja Osa tõlke puhul on kõige enam lähtunud sihtkultuurist, kuna kasutatud on varasemalt olemasolnud luuletust, mistõttu on selge, et kultuurilise koodi tõlkimisel on kasutatud asendamist – lähtekultuurilised omapärad on asendatud sihtkultuuri omadega. Keelelises aspektis on kasutatud pigem lisamist, kuna tõlketeksti ilmekus on saavutatud uue teksti lisamisega (*singer-vinger*) ehk toimub ekspressiivne võimendamine. Tekstuaalne komponent on tõlgitud hiliseima tõlke puhul lisamismeetodil, kuna säilitatud on luuletuse tunnused ja seega on tegemist tekstitüübi tüüpilise esindajaga. Seega võib öelda, et kõigi kolme tõlkeluuletuse puhul ilmneb sama tõlkemeetodi kasutamine tekstuaalse koodi tõlkimisel, kuid erinevused on nii keelelise kui ka kultuurilise koodi tõlkimisel. See tähendab, et tõlkijad on kasutanud tekstitüübi tüüpilist esindajat ehk jätnud alles luuletusele omased žanritunnused (nt riimiskeem), mistõttu saab ka sihtteksti lugeja luuletuste rütmilisusest, värsimõõdust osa lisaks sisulisele informatsioonile.

Lisaks peamistele nimetatud luuletõlgete kirjeldamisvõimalustele saab tõlketöid veel mitmete autorite järgi erinevalt määratleda. Näiteks Maria-Kristiina Lotman on välja toonud luuletõlke mõningaid jaotusi, mis kirjeldavad peamisi meetodeid, mida eesti keele luuletõlgetes peamiselt kasutatud on. Ta nimetab, et valdavalt kasutatakse ekvimeetrilisi ja ekviprosoodilisi tõlkemeetodeid. Esimene neist püstitab eesmärgiks anda edasi lähteteksti meetrumi ja rütmi ning mõnikord lausa väiksemaid nüansse nagu alliteratsioon. Ekviprosoodilise tõlke eesmärk on peegeldada originaalteksti värsisüsteemi, kuid tingimata ei esine ekvimeetrilisust ehk lähteteksti meetrumi kasutamist. Näiteks võib sel puhul tõlkida heksameetri regilauluks ehk kasutada Eesti rahvalaulu meetrumi või muuta ood haikuks. (Lotman 2012: 452, 469) Kolme eestikeelse „Alice imedemaal“ tõlke puhul võib öelda, et Lotmani tehtud järeldus peab paika ka siin, kuna kõik kolm esimesena analüüsitud tõlkeluuletust on tõlgitud ekvimeetriliselt. Luuletuste meetrum ja riimiskeem jäljendavad

originaali ning Maria-Kristiina Lotmani välja toodud tõlkemeetodites ei ole tõlgete puhul erinevusi.

2.3 „Tõugu nõuanne“

Käesolevas alapeatükis vaadeldakse ülejäänud kolme luule tõlget, mida antud töös analüüsitakse. Luuletus kuulub kõigi tõlkeraamatute viiendasse peatükki „Tõugu nõuanne“ ning originaalteoses peatükki „*Advice from a Caterpillar*“. Järgnevalt tuuakse välja originaalluuletus ja kõik kolm tõkeluuletust. Originaalluuletusega on Carroll parodeerinud Robert Southey luuletust „*The Old Man's Comforts and How He Gained Them*“ (Lisa 2), mis on tuntud õpetlik lasteluuletus. Carroll õõnestab õpetlikku sisu, muutes luuletuse peategelase, vanahärra Williami ekstsentriliseks ja elujõuliseks, kes narrib oma küsitlejat.

Lewis Carroll, 1865. a

*„You are old, Father William,“ the young man said,
„And your hair has become very white;
And yet you incessantly stand on your head –
Do you think, at your age, it is right?“*

*„In my youth,“ Father William replied to his son,
„I feared it might injure the brain;
But now that I'm perfectly sure I have none,
Why, I do it again and again.“*

*„You are old,“ said the youth, „As I mentioned before,
And have grown most uncommonly fat;
Yet you turned a back-somersault in at the door –
Pray, what is the reason of that?“*

*„In my youth,“ said the sage, as he shook his grey locks,
„I kept all my limbs very supple
By the use of this ointment – one shilling the box –
Allow me to sell you a couple?“*

*„You are old,“ said the youth, „And your jaws are too weak
For anything tougher than suet;
Yet you finished the goose, with the bones and the beak –
Pray, how did you manage to do it?“*

*„In my youth,“ said his father, „I took to the law,
And argued each case with my wife;
And the muscular strength which it gave to my jaw,
Has lasted the rest of my life.“*

*„You are old,“ said the youth, „One would hardly suppose
That your eye was as steady as ever;
Yet you balanced an eel on the end of your nose –
What made you so awfully clever?“*

*„I have answered three questions, and that is enough,“
Said his father; „Don’t give yourself airs!
Do you think I can listen all day to such stuff?
Be off, or I’ll kick you down stairs!“*

Linda Bakis ja Ants Oras, 1940. a

*„Armas taat,“ ütles poiss, „juuksed hallid su peas,
nii et ootaks, et nõrgalt sead samme.
Kas see sünnis on, isa, et sellises eas
aina kasvatad veel tiritamme?“*

*„Kui ma noor olin, siis oli kartus mul kole,“
ütles taat, „et mu aju saab viga,
aga nüüd, mil ma tean, et mul peas seda pole,
alles algab mu vallatu iga.“*

*„Oled ammugi elatand mees,“ ütles poju,
„ja kõht on sul lõpmata paks,
kukerkuuti ent praegu veel lõid, tulles koju, -
kust tekkis sul säärane jaks?“*

*„Noores eas,“ vastas taat, „leidsin rohu, mis proovit:
tegin nõtkeks ja tugevaks keha
selle salviga – kroon maksab karp. Kui sa soovid,
teeme kaupa – võid imesid teha.“*

*„Sul on lõuad nii nõrgad, et imeks ei pane,“
ütles poiss, „kui saad putru ja kalja,
aga praegu vast sõid kõigi luudega hane –*

kust õppisid küll selle nalja?“
„Kui ma noor olin, pidasin naisega nõu,“
ütles taat, „see läks müräks ja meluks,
sellest saidki mu lõuad nii vägeva jõu,
et sest aitama peaks kogu eluks.“
„oleks arvanud, et vanadus tumestab pilku,“
ütles poiss, „ent mis käiks üle selle,
kuidas nina peal siin balansseerisid silku?“
Mis teeb sust nii hakkaja velle?“
„Kas kolm küsimust pole veel küllalt? Näe roju,“
ütles taat, „jabur narr, ole vakka!
Kui sa vander mind edasi tülitad, poju,
saad varsti mult jalaga takka.“

Jaan Kross, 1971. a

Ütles poiss: „Oled rauk, isa William, ja juus
päris valge on juba sul peas,
tiritamme kuid teha korda kolmkümmend kuus
nagu sina – kas võib sinu eas?“

„Noorest peast,“ sõnas taat, „olin kartlik ja peps,
et ehk ajusid rikub mul see,
aga nüüd, kus ma tean, et neid pole mul teps,
tean, et tiritamm halba ei tee.“

„Oled rauk,“ sõnas poeg, „nagu väitsingi sust,
ja lisaks veel tohutu paks,
hundiratast ent viskasid praegugi just –
üttele, kust tuleb küll sinu jaks?!“

„Noorest east,“ sõnas taat, „sellest salvist mu kael
ja mu liikmed ja kogu mu keha
on püsinud nõtked – ja penni eest nael
seda salvi võin sullegi teha.“

„Oled rauk,“ sõnas poeg, „nii et hambadki muud
sul ei võta kui võid, nagu näib.
Kuid hanele järad sa peale ta luud,
üttele, kuidas küll see sinul käib?!“

*„Noorelt,“ taat sõnas, „naisega jagasin maid,
ilma asjad kõik võtsime läbi,
ja lihaste jõud, mis mu lõuad nii said,
ei tee mulle tänini häbi.“*

*„Oled rauk,“ sõnas poeg, „kuid su silmadel kaed
veel mitte kui raasu ei ole,
nina otsa peal, kae, veel sa angerjat vaed!
Millest oled küll osav, et kole?“*

*„Kolm küsimust kostsin, ja nüüd ära suud
enam proovigi ajada valla!
ja kui ma veel kuulma peaks sinu umbluud,“
sõnas taat, „lõön ma trepist su alla!“*

Orvi Käsper ja Eve Osa, 2002. a

*„Sinu eas, kui on juus juba hall, kuule, paps,
ma ei mõista, mis nalja sa teed –
Seisad pea peal ja üldsegi käitunud kui laps!
Aga sulle ei sobi ju see!“*

*„Kui veel noor olin, kartsin, et kukkuda võin
ning mul aru võib lennata peast.
Hiljem leidsin, et asjata põnnama lõin –
olen aruta jäetute seast!“*

*„Aga ikka – su vanuses, kuplil hall juus,
kerel polster, mis tõtt-õelda paks,
oled saltosid visates tõeline tuus!
Räägi, papi, kust tuleb su jaks?“*

*„See on lihtne, mu poiss, kui on kerge su jalg,
lahti käed – jah, üks salv seda teeb!
Määrid veidi, ja rõõmsamaks läeb sinugi palg...
Kõhi pappi, mul salvi on veel!“*

*„Sinu eas, kui on juus juba hall, kuule, paps,
vist on hambadki kadunud suust?
Aga sa järad praegugi konte riks-raks,
justkui oleks need pehmed kui juust...“*

*„Kui ma noor olin, näris mu kallal su mamps.
Minu lõuad said karastet sest.
Poleks vastu ma hakand, olnuks tõeline jamps.
Küllap hambaile mõjus see test!“*

*„Sinu eas, kuule, paps, mehel tõnts on ju silm,
aga sina näed selgelt kui kull.
Kahva angerja lõid, nagu käiks seiklusfilm –
oli see lõök vast jõletu pull!“*

*„Aitab jutust nüüd, poiss! Kähku minema kao –
tööd kõik ammugi ootavad reas.
Kui veel palju siin õiendad, saad oma jao!
Tühi loba ei toida su pead!“*

Ka teisena vaadeldud tõlgete vormi osas võib öelda, et kõigi tõlgete puhul on maht sama ehk tegemist on 8-stroofiliste luuletustega nagu ka originaali puhul. Seega võib öelda, et vormile on taaskord tähelepanu pööratud, mis tähendab, et Holmesi järgi on jälle tegemist mimeetilise tõlkeviisiga, mis säilitab originaalvormi nii palju kui võimalik. Seda kõigi kolme tõlkeluuletuse puhul. Kõige rohkem erineb teistest Bakise ja Orase tõlge, kuna salmid ei ole selgelt eristatud nagu teistes tõlgetes, vaid kõik 32 värssi on esitatud järjest, stroofideks jagamata. Selline esitusviis aga iseloomustab kõiki Bakise ja Orase tõlkeluuletusi. Sarnasus originaaliga on aga see, et iga teine luulerida algab taandreaga ning seesugust vormilist pilti teistes tõlgetes ei esine. Värsimõõt erineb esimesena analüüsitud luuletusest, kuid on kõigi tõlgete puhul siiski sama. Tegemist on anapestiga ehk värsijalaga, mis koosneb kahest lühikesest ehk rõhutust silbist ja ühest pikast ehk rõhulisest silbist. Nii originaali kui ka kõigi kolme tõlke puhul on tegemist ristriimiga nagu ka esimesena analüüsitud luuletuse puhul.

Teisena analüüsitud tõlkeluuletuste puhul on sisuliselt erinevus selgem kui esimesena vaadeldud tõlgete puhul ning järgnevalt vaadeldakse tõlkeluuletuste sisu Holmesi telgede abil.

Bakise ja Orase tõlkes ilmneb kohe erinevus originaalist selles osas, et kasutatud ei ole pärisnime, mis originaalis tundub olevat rõhuasetusega (*Father William*), vaid tõlkes on umbisikuliselt vanahärra poole pöördutud (taat, isa). Silmnähtav erinevus on ka selles, et originaali puhul algab iga teine stroof ühtviisi („*You are old,*“ *said the youth* ja „*In my youth,*“), aga tõlkes ei ole sellist süsteemi ja iga salm algab erineval viisil. Vanimas tõlkes on näha, et toimub ilmselge kodustamine mitmetes aspektides, näiteks on inglise rahaühik šilling muudetud eestipäraseks krooniks, samuti tuuakse välja, et vanur saab süüa vaid putru ja kalja, mis on selgelt sihtkeelele ja –kultuurile arusaadavad, kuid originaalkultuuris üsna tundmatud. Seda, et tekst on tänapäevaks vananenud, on ka aru saada sõnalisest küljest, näiteks kasutatakse väljendeid *velle, vander, ole vakka, kasvata tiritamme, kukerkuuti*, mille kasutamine praegusel ajal ei ole enam väga tavapärane. Ehkki kõik tõlgitu on samaväärne originaali sisuga, on sõnaliselt tegemist kodustamisega ehk tekst on muudetud sihtrühmale arusaadavamaks kui puhtaks otsetõlge seda pakuks. Tegemist on pigem moderniseerimise ja naturaliseerimisega, kuna kõik võimalikud segadusse ajavad kohad (nt rahaühik) on siiski tõlgitud sihtkeelt arvestades. Seega üldmuljena on Bakise ja Orase tõlge pigem taasloov.

Krossi tõlkes on näha suuremat sarnasust originaaliga kui varasema tõlke puhul. Pöördub ta nagu originaaliski isa poole Williami nimepidi, mis ei ole eestlastele omane nimi juba esitõe tõttu. Ka kõik muu on tõlgitud üsna otse originaalist, näiteks Bakise ja Orase tõlkes tõlgiti valge juus halliks, mis on tavapärasem eesti keeles, kuid Kross on säilitanud originaali (*hair has become very white*) ja nimetanud vanainimese juukseid valgeks. Ka raha- ja massiühikud on tõlkimata jäetud, mistõttu värsirida *penni eest nael* võib olla arusaamatu sihtkeeles lugejale, kes ei ole kursis Suurbritannia ühikutega. Samuti ei ole sihtkultuurile omapäraseks tõlgitud toitu nagu varasemas tõlkes (rasvaine muudeti kaljaks). Seega võib öelda, et sotsiokultuurilisest aspektist on see tõlge säilitav. Küll aga keeleline ja tekstuaalne vaatepunkt võivad kuuluda rohkem taasloova tõlke suunas. Kokkuvõtvalt võib öelda, et 1971. aasta tõlge on pigem historiseeriv ja eksotiseeriv, kuna lähtub rohkem originaalist ja lähtekultuurist.

Kõige hilisem, Käsperi ja Osa tõlge on kolmest tõlkest kõige enam sisuliselt ehk sotsiokultuuriliselt taasloov. Kindlasti on tegemist moderniseerimisega, mida võib täheldada teksti stiilist (nt väljend *kõhi pappi*), mis on tänapäeva slängi kõige rohkem arvestav, samuti on osavalt välditud raha- ja massiühikute tõlkeprobleemi. Teksti üldine stiil on pigem kõnekeelne (nt *konte järama*), mis ei pruugi olla tingimata lapslugejale suunatud, mistõttu võib olla see tõlge kõige rohkem kaheplaanisust arvestav – lapsemeelsed väljendid, mis arvestavad noorte lugejatega, ning släng, mis võiks olla pigem suunatud täiskasvanule. Nagu vanimas tõlkes, pole ka selle puhul kasutatud pöördumiseks võõrapärast nime William ega ka mitte enam väga populaarset vanahärra sünonüümi *taat*, vaid tänapäeval rohkem kasutusel olevat sõna *isa* sünonüümi *paps*. Selle tõlke puhul ei ole kasutatud peapealseisu kohta enam terminit *tiritamm* nagu varasemalt, mis on kindlasti lapsele raskemini mõistetav kui selge kirjeldus (*seisad pea peal*). Kõnekeele ja kohati onomatopöa kasutamine ilmneb vaid Käsperi ja Osa tõlgetes ning seda mõlema luuletuse puhul (esimeses *singer-vinger* ja teises *riks-raks*). Küll aga ei ole teise analüüsitud luuletuse puhul võimalik öelda, et on parodeeritud varasemalt Eesti kultuuriruumis eksisteerinud luuletust. Kokkuvõtvalt võib öelda, et viimase tõlke puhul on tegemist sihtkultuurile suunatusega ehk naturaliseerimisega ning kerget teksti arvestades on tõlkijad pööranud ka tähelepanu lugejate sihtrühmale ehk sellele, et raamat on suunatud just lastele.

Delabastita jaotuse kohaselt võib vaadeldava luuletuse Bakise ja Orase tõlke puhul keelelise ning kultuurilise koodi tõlkimist käsitleda asendamise meetodina, kuna võõrapärased ning originaalkeelele ja –kultuurile omased väljendid on asendatud eestipärastega. Tekstuaalse koodi tõlkimisel ilmneb lisamine, mis tähendab, et tegemist on tekstitüübi tüüpilise esindajaga, luuletusel on anapesti tunnused. Krossi tõlkes võib nii keelelise kui ka kultuurilise aspekti määratleda selgelt kordamiseks, kuna ilmneb praktiliselt sõnasõnaline tõlge ehk keskendutakse peamiselt lähtetekstile. See ilmneb ka kultuurilises kontekstis, kus tõlgitakse originaalkultuurile omapäraseid sõnu ja ühikuid otseselt ning ei anta sihtkultuuris olevaid vasteid nendele. Tekstuaalses aspektis on samal põhjusel nagu Bakise ja Orase tõlke puhul tegemist lisamisega. Käsperi ja Osa tõlkes on

keelelisest aspektist vaadatuna lisamise meetodit kasutatud, kuna tõlketekstis ilmneb ekspressiivne võimendamine ning see on saavutatud peamiselt kõnekeelsuste lisamisega. Kultuurilises osas võib selle tõlke klassifitseerida aga taaskord asendamise alla, kuna keskendub kõige enam vaadeldud tõlgetest sihtkultuurile, asendades võimalikud segadust tekitavad väljendid sihtkultuurile arusaadavamatega. Tekstuaalses osas on tegemist nagu kõigi teiste analüüsitud tõlkeluuletuste puhul lisamisega, kuna luuletuse žanritunnused on ka siinpuhul säilinud ja seega on kasutatud tekstitüübile tüüpilist esindajat ilma riimiskeemi või värsivormi muutmata.

Käsperi ja Osa tõlke puhul hakkab silma ka erinevate keeleliste registrite kasutamist üheskoos, mis tekitab veidrate vastuolude ilmnemise. Luuleline värs *rõõsamaks läeb sinugi palg* on sõnakasutus, mis ei sobi kokku jõuliste sõnumitega nagu *oli see löök vast jõletu pull* või *kõhi pappi*. Tegemist võib olla teadliku ja taotlusliku eklektika kasutamisega, et erineva stilistika kaasamisega paeluda erinevat tausta ja erinevaid vanuserühmi esindavaid lugejaid. Samas võib olla tegemist ka juhusliku kokkusattumusega ja mugava tõlkega, mille puhul sobisid riimuma just stiililt vastuolulised värsid. Igal juhul on tegemist huvitava aspektiga nimetatud tõlke puhul, mis kutsub uuesti teksti üle lugema ja mõtlema selle üle.

Nagu ka esimesena analüüsitud luuletuste puhul, ilmneb ka „Tõugu nõuande“ peatükis olevas luuletuses, et eesti keelde tõlkides ei ole märkimisväärseid erinevusi nende vahel. Ka teisena analüüsitud luuletõlkeid võib Maria-Kristiina Lotmani valitud tõlkemeetodite järgi nimetada ekvimeetristeks tõlgeteks, kuna taaskord jälgitakse originaali meetrumi ja riimiskeemi. Seega on kõik analüüsitud tõlkeluuletused kasutanud meetodit, mis on eesti keelde luuletuste tõlkimisel kõige populaarsem olnud juba 19. sajandist (Lotman 2011: 452). Analüüsitud luuletustest ilmneb, et kõige lihtsamini loetav on viimane tõlge ning kõige originaalipärasem ja eesti keeles lugedes keerukam on Jaan Krossi tõlge.

Lisaks luuletustele vaadeldi leidude toetamiseks illustratsioone kõigis kolmes tõlkeraamatus – kas üldine raamatu atmosfäär toetab seda, et kõige lihtsam võiks olla lugeda Käsperi ja Osa tõlget.

Bakise ja Orase tõlkeraamatu illustratsioonid on peaaegu kõik must-valged ja sarnanevad kõige enam originaaliga. Ainus värviline pilt on enne raamatu pealkirja, kus nimategelane antakse edasi tüüpilise heledapäise tütarlapsena. Pildid on üsna konkreetsed ja toetavad teksti. Tundmatu autori illustratsioonide puhul on huvitav see, et pildidel on väikses kirjas alltekst, mis on tervikteksti mingi lause kordamine. Joonistuste osakaal ei ole raamatus väga suur, kokku on neid 29, mida on võrreldes originaaliga 13 võrra vähem. Selgepiirilised pildid annavad küll aimu, mis tekstis toimuda võiks, kuid ei pruugi olla lapsele kaasahaaravad. Krossi tõlget illustreerinud Vive Tolli joonistusi on veelgi vähem – vaid 11, kuid nende intensiivsus jätab mulje, nagu kogu raamat oleks piltidega täidetud. Siinpuhul on eriline see, et iga joonistuse jaoks on võetud eraldi lehekülge ning pilte ei ole integreeritud teksti sisse. Tegemist on üsna abstraktsete illustratsioonidega, mis kohati küll meenutavad tekstis toimuvat, kuid see vajab eraldi süvenemist ja mõtlemist, et mõista, mida täpselt pildiga edasi on tahetud anda. Seega tundub, et Tolli joonistused ei pruugi olla lapsele kergesti ligipääsetavad ja ei toeta väga teksti lugemist. Samas ei saa välistada, et just abstraktsus aktiveerib fantaasiat, mis võib anda teksti lugemisele uue tähenduse. Käsperi ja Osa tõlkes on kasutatud originaaladaptatsiooni Rene Cloke'i illustratsioone. Nende joonistuste puhul ei ole võimalik arvu välja tuua, kuna tegemist ongi peaaegu et pildiraamatuga. Ei ole ühtegi lehekülge, kus poleks illustratsiooni ning tekst on põimitud osavalt piltide sisse. Samuti annavad joonistused üsna täpselt edasi tegevust, mis tähendab, et ka teksti lugemata on võimalik saada ettekujutus, mis raamatus toimub. Selline piltide osakaal ja selgus ning teksti edasiandmine on väikesele lapsele lugemisel toetavaks – kuid kas ka vajalik, see nõuaks eraldi uurimist. Kindlasti on aga tekst ja raamatu üldine atmosfäär illustratsioonide seisukohast kooskõlas. Huvitav on aspekt, et just adaptatsiooni tõlge on kõige kergemini loetav ja pildiliselt kõige sisulähedasemalt mõistetav.

Illustratsioonide informatiivsus ja sisutajumine võiks olla huvitav täiendav uurimus käesolevale tööle.

***

Käesolevas peatükis analüüsiti Lewis Carrolli raamatust „Alice imedemaal“ pärit kolme luuletuse tõlkeid eesti keelde. Originaalraamatust valiti kaks luuletust ja eesti keelest valiti kolm tõlget nendest luuletustest. Tõlkeluuletusi analüüsiti nii vormiliselt kui ka sisuliselt. Selleks kasutati James Holmesi teljestikku ja tema tõlkemeetodite neljast jaotust. Samuti analüüsiti materjali Dirk Delabastita lähtekohtade põhjal. Lisaks uuriti, kas tõlkeluuletuste puhul ilmneb samuti paroodia kasutamist nagu originaalis. Lühidalt toodi esile ka illustratsioonide selliseid aspekte, mis kas on või ei ole lapsele toeks tõlkeraamatu lugemisel.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalareusetöö eesmärgiks oli vaadelda ja analüüsida valitud luuletusi Lewis Carrolli teosest „Alice imedemaal“. Peamine huvitatus tulenes sellest, et originaalteoses on autor parodeerinud viktoriaanlikus Suurbritannias juba eksisteerinud kuulsaid luuletusi. Suurem osa originaalluuletustest, mida Carroll parodeeris, on sisult õpetlikud ja moraliseerivad. Raamatus „Alice imedemaal“ anti neile pigem riikalik alatoon. Näiteks käesolevas töös analüüsitud esimese luuletuse aluseks olev Isaac Wattsi luuletus käsitleb originaalis tööka mesilase elu, kuid Carrollil muutub oluliseks hoopis tüssamine ja kiskjalikkus. Kolme eestikeelset tõlget analüüsid selgus aga, et vaid ühe luuletuse tõlke puhul oli kasutatud Eesti kultuuriruumis varasemalt eksisteerinud lasteluuletust „Krokodill“ ning sel puhul jäid tõlkijad Käsper ja Osa truuks Carrolli stroofide arvule, mitte Karl Eduard Söödi tuntuks kirjutatud luuletuse omale. Samuti ei saa väita, et tegemist on lausa paroodiaga, kuna Käsper ja Osa ei vastanda ega muuda originaalluuletuse sisu, vaid viivad teksti teise konteksti. Seega ei saa ümber lükata töö hüpoteesi, mis väitis, et eestikeelsetes tõlgetes ei ole kasutatud paroodiat. See, et kasutatud on varasemalt eksisteerinud luuletust, ei ole veel parodeerimine ning teiste tõlgete puhul ei ilmne isegi varasemate luuletuste kasutamist. Tervikteose seisukohast oleks kindlasti oluline, kui kõik luuletused oleksid paroodiad nagu Carrolli raamatus, et anda edasi originaalis peituvat mõtete mängu ja paroodia olemust. See, miks parodeerimist ei kasutatud tõlgetes, on küll teadmata, aga kindlasti on tegemist lihtsama tõlkeviisiga, kuna lisaks originaali tõlkimisele ei pea arvestama ka sihtkultuuris olevate varasemate luuletustega ning viima läbi justkui mitmekordset tõlget.

Püstitatud hüpoteeside seas oli arvamus, et kõik analüüsitud tõlkeluuletused on homoloogilised ehk säilitavad algvormi ning seda analüüs ka tõestas. Kõik analüüsitud kuus tõlget kasutasid originaali riimiskeemi, värsivormi ja värsside arvu, mistõttu vormi olulisus on tõlkijatele olnud tähtis. Nimetatud hüpoteesi võib kinnitada.

Viimane hüpotees sätestas, et teksti sisuline sidustamine vastuvõtva kultuuriga on minimaalne, kuid sel puhul ilmneb erinevus tõlgete ja tõlkeluuletuste vahel. Ilmselge sihtkultuurist lähtuv tõlge on Söödi „Krokodilli“ alusmaterjalina kasutatav luuletus. Käsperi ja Osa tõlgitud teine luuletus oli samuti sihtkultuurile ja eeldatavale sihtrühmale mõeldes kirjutatud, kuna kasutatud ei olnud võõrapäraseid väljendeid või ühikuid ning sõnakasutus oli lapsele lihtsalt mõistetav. Palju ilmnes kõnekeelt, samuti kasutati slängi. Krossi tõlgete puhul on seevastu näha üsna selge otsetõlge ja originaalkultuurist lähtumine, kuna kasutatud on inglise ühikuid ja ka nimesid, mis Eestis ei ole tavapärased ning seetõttu võivad olla arusaamatud siinsele lugejale. Bakise ja Orase tõlge on taaskord veidi rohkem sihtkultuurile suunatud, mis peegeldub näiteks ühikute ja toiduainete eestipäraseks tõlkimises. See tähendab, et viimane hüpotees on erinevate tõlgete puhul kas kehtiv või ümberlükatav.

Töö käigus said kõik kolm uurimisülesannet lahendatud. Tõlkemeetodite puhul ilmneb, et peamiselt lähtutakse originaali vormist kõigi tõlgete puhul ning pigem jäädakse võõrapärasusele truuks. Kodustav meetod ilmneb kõige enam Käsperi ja Osa tõlkes, kus tekst on kõige rohkem eestipärane ja väldib meie kultuuriruumis puuduvaid elemente või väljendeid, näiteks naelad ja pennid ühikutena.

Kasutatud tõlkemeetodeid vaadeldes ei saa välja tuua märkimisväärseid erinevusi. Näiteks ilmneb Delabastita lähenemise puhul tekstuaalse koodi tõlkimisel kõigil luuletustel sama meetod. Ehkki keelelises ja kultuurilises aspektis ilmnes mõningaid erinevusi, siis varieeruvus kasutatud meetodite vahel oli väike. Kõige enam originaalkultuuripäraseks jäänud tõlge oli Krossi oma, mis oli võimalikult sõnasõnaline. Kõige varasema tõlke,

Bakise ja Orase oma võib paigutada kahe hilisema tõlke vahele, kuna paljus oli pööratud tähelepanu sihtauditooriumile, kuid siiski jäadi mitmeti truuks ka originaalile. Kolmest tõlkest tundub parim viimane tõlge. Tegemist on küll kõige kaasaegsema tõlkega, kuid subjektiivne eelistus on seotud teksti lihtsuse ja kergusega. Luuletused on hoogsad, sihtkultuuris kergesti hoomatavad ja arusaadavad ning nende stilistika on lihtne ja rõõmsameelne. See tundub olevat kõige paslikum lasteraamatu tõlkeks. Teised kaks tõlget on mingil moel kuivemad ja ei anna luuletustesse kätkevad emotsiooni edasi sellise intensiivsusega nagu Käsperi ja Osa tõlge. Lastekirjanduse puhul on aga emotsioonil eriti suur tähtsus, sest laps võib kergemini loobuda vähehaarava teksti lugemisest. Avastamist ja uut teadmist saab aga terviku läbilugemisel. See, et kõige parem tundub just viimane tõlge, mis ei ole tõlgitud originaalset, vaid adaptatsioonist, on huvitav tähelepanek. Nimetatud tõlge on ka kõige kaasahaaravam mitte ainult analüüsitud luuletuste aspektist, vaid ka üldist atmosfääri arvestades. Kogu tekst on kergesti loetav ning eestlasele arusaadav. Ära on jäetud võõrapärased terminid ja ajaloolised faktid – tekst on kenasti arusaadav. Originaalis olevat sõnamängu aga edasi ei anta, mis tähendab, et vaatamata tõlke lihtsamale vastuvõtmisele muutub selles originaali omapära.

Kolme tõlkeluuletuse analüüsimine näitas, et tõlketraditsiooni ei ilmnenu, kuna on näha, et sõnakasutus 1940., 1971. ja 2002. aasta tõlgete vahel on üpris erinev ja eeskujutõtmist ei toimu.

Kokkuvõtvõit võib öelda, et käesoleva töö baasil on võimalik edasi uurida täpsemalt Lewis Carrolli „Alice imedemaal“ teost nii kõigi luuletuste kui ka üldise tõlke atmosfääri osas. Samuti on huvitav analüüsida, mis osa käsitletud teosest on mõeldud lastele ja mis täiskasvanutele, kuna tegemist on kaheplaanilise tekstiga. Töö temaatika on seega huvitav mitmest aspektist – nii lastekirjanduse tõlkimisest, paroodiate ja sõnamängu kasutamisest ning tõlkimisest lähtuvalt kui ka tõlketeooriatest tulenevalt. Samuti on käsitletud teose oluliseks osaks illustratsioonid, mida käesolevas töös ei ole lähemalt uuritud. Eraldi uurimisobjektiks „Alice imedemaal“ teemal võib olla ka muu visuaalne materjal, kuna

teosest on tehtud erinevate autorite poolt mitmeid multifilme ja mängufilme, mille seoseid originaaliga teadaolevalt Eestis uuritud ei ole. Kindlasti on võimalik analüüsitud tekste vaadelda ka teiste autorite baasil, kuna käesolevas töös kasutati peamiselt James Holmesi ja Dirk Delabastita lähenemisi.

Kasutatud kirjandus

- Aas, Annika (2004). *The Reception of Alice in Wonderland and Winnie-the-Pooh by Estonian Children: Issues of Translation and Transability*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Baker, Mona (2004). *Translation Studies*. – Baker, Mona (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 277-280.
- Barthes, Roland (1964). *The Critical Moment: Essays on the Nature of Literature. 'Criticism as Language'*. London: Faber.
- Carroll, Lewis (1954). *The Diaries of Lewis Carroll*, Roger Lancelyn Green (ed.). London: Casell.
- Chaparro, Alba (2000). *Translating the Untranslatable: Carroll, Carner and Alicia en Terra Catalana? Journal of Iberian and Latin American Studies*, Volume 6, No 1, 19-28.
- Delabastita, Dirk (1993). *There's a Double Tongue: An Investigation Into the Translation of Shakespeare's Wordplay, With Special Reference to Hamlet*. Amsterdam: Rodopi.
- Eco, Umberto (2001). *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press.
- Feng, Zongxin (2009). *Translation and Reconstruction of a Wonderland: Alice's Adventures in China. Neohelicon*, Volume 36, 237-251.
- Ferreira Jardim, Mara (2012). *Alice in Wonderland for Brazilian Readers: Translation and Reception*. London: *Proceeding of the 33rd IBBY international congress, 23.-26.08.2012*.

- Greeman, Richard (2007). Alice in Imperialist Wonderland. *New Politics*, Volume 11, Issue 3, 67-73.
- Hagfors, Irma (2003). The Translation of Culture-Bound Elements into Finnish in the Post-War Period. *Meta: Translators' Journal*, Volume 48, 115-127.
- Holmes, James (1988). *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Kibbee, Douglas (2003). When Children's Literature Transcends Its Genre: Translating *Alice in Wonderland*. *Meta: Translators' Journal*, Volume 48, 307-321.
- Lambert, José (2004). Literary Translation. – Baker, Mona (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 130-133.
- Lotman, Maria-Kristiina (2012). Equiprosodic Translation Method in Estonian Poetry. *Sign System Studies*, Volume 40, Issue 3/4, 447-471.
- Nord, Christiane (2003). Proper Names in Translation for Children: *Alice in Wonderland* as a Case in Point. *Meta: Translators' Journal*, Volume 48, 182-196.
- Popovič, Anton (1976). Aspects of Metatext. *Canadian Review of Comparative Literature*, 225-235.
- Shavit, Zohar (1986). *Poetics of Children's Literature* Ateena: The University of Chicago Press.
- Sütiste, Elin (2009). Tõlke mõiste dünaamikast tõlketeaduses ja eesti tõlkeloos. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Torop, Peeter (1995). *Totalnõi perevod*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Torop, Peeter (1999). Tõlge ja/kui retseptsioon. – *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa, 16-26.
- Torop, Peeter (2011). Tõlge ja kultuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.
- Vid, Natalija (2008a). Domesticated Translation: The Case of Nabokov's Translation of *Alice's Adventures in Wonderland*. *Nabokov Online Journal*, Vol II.

- Vid, Natalija (2008b). The Challenge of Translating Children's Literature: *Alice's Adventures in Wonderland* Translated by Vladimir Nabokov. *English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, Volume V/1-2, 217-227.
- Weaver, Warren (1964). *Alice in Many Tongues: The Translations of Alice in Wonderland*. Madison: University of Wisconsin Press.

Kasutatud alusmaterjal

- Carroll, Lewis (1940). Alice imedemaal. *Tõlk. Linda Bakis ja Ants Oras*. Tartu: Eesti Kirjastuste Kooperatiiv.
- Carroll, Lewis (1971). Alice imedemaal. *Tõlk. Jaan Kross*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Carroll, Lewis (2002). Alice imedemaal. *Tõlk. Orvi Käsper ja Eve Osa*. Tallinn: Kirilille Kirjastus.
- Carroll, Lewis (1980). *Alice's Adventures in Wonderland*. USA: Oxford University Press.

Summary

Analysis of selection of translated poems from Lewis Carroll's *Alice in Wonderland*

The purpose of this Bachelor thesis was to analyze three translations of Lewis Carroll's *Alice in Wonderland* into Estonian. In the original version, the book's author used the poems already known in Great Britain and made parody out of them. After analyzing the Estonian translations, it appeared that only one of the translators once used a poem that had already existed in Estonian. In that case, it cannot be considered a parody, because the translator neither used confrontation nor changed the original content, which would be a necessary criterion for any text to be considered a parody. Why the translators had decided not to use in their Estonian translations the poems already available, is not known. Definitely, it could and can facilitate the translating because there is no need to make so-called *double translation* – one from the original and the other from the text available in the target culture.

All the poems analyzed were homological, which means that the translators wanted to make their translations compliant with the original verse. All the translations had the same rhyme and the same number of couplets.

It was assumed that the translations have a minimal connection with the target culture, but there are differences between the translations. The latest translation by Käsper and Osa obviously seems to use target culture as an important part – it was the translation that used a poem already existed in Estonian. They did not use any foreign expressions or units and the text was easy to read. Unlike that by Käsper and Osa, the literal translation by Kross is

oriented to source culture and text. The earliest translation -- by Bakis and Oras -- is in between: a bit more oriented to target culture than that by Kross, but still less than the one by Käsper and Osa. No extreme differences occur between the translation methods used.

Out of the three translations, the latest one by Käsper and Osa seems to be the best. The text is easy to read, the poems are racy, easily understandable in target culture, and the style is easy and joyful. The other two translations do not give such deep emotion as the latest one, which seems to be the best translation of this children's book. It is noteworthy that the best translation has been made from the adapted version, rather than from the original text. The whole text is more enthralling and uses expressions that are easily recognizable by Estonians. However, the puns that are an important part in the original full-text version, are not present in any of the translations.

This thesis may serve as a good basis for other researches that not only consider poems but also the overall atmosphere of the translation. In addition, it is interesting to analyze which part of the text is meant to be read by children and what part is composed mainly for adults that have broader view on the world and certain knowledge of history. Illustrations, cartoons and movies are also interesting objects to analyze and look at.

Since the theory part of this thesis has been evolved, based on mainly using the writings of two authors – James Holmes and Dirk Delabastita, it would be interesting to analyze the same poems and illustrations, basing the research on the theoretical postulates of other authors.

Lisad

Lisa 1

*Against Idleness and Mischief*²

/Isaac Watts/

*How doth the little busy Bee
Improve each shining Hour,
And gather Honey all the day
From every opening Flower!*

*How skillfully she builds her Cell!
How neat she spreads the Wax!
And labours hard to store it well
With the sweet Food she makes.*

*In Works of Labour or of Skill
I would be busy too:
For Satan finds some Mischief still
For idle Hands to do*

*In Books, or Work, or healthful Play
Let my first Years be past,
That I may give for every Day
Some good Account at last.*

---

² Kättesaadav (09.04.2014): <http://www.poemhunter.com/poem/against-idleness-and-mischief/>

Lisa 2

*The Old Man's Comforts and How He Gained Them*³

/Robert Southey/

*„You are old, Father William,“ the young man cried,
„The few locks which are left you are grey;
You are hale, Father William, a hearty old man,
Now tell me the reason, I pray.“*

*„In the days of my youth,“ Father William replied,
„I remember'd that youth would fly fast,
And abused not my health and my vigour at first,
That I never might need them at last.“*

*„You are old, Father William,“ the young man cried,
„And pleasures with youth pass away.
And yet you lament not the days that are gone;
Now tell me the reason, I pray.“*

*„In the days of my youth,“ Father William replied,
„I remember'd that youth could not last;
I thought of the future, whatever I did,
That I never might grieve for the past.“*

*„You are old, Father William,“ the young man cried,
„And life must be hastening away;
You are cheerful and love to converse upon death;
Now tell me the reason, I pray.“*

*„I am cheerful, young man,“ Father William replied,
„Let the cause thy attention engage;
In the days of my youth I remember'd my God!
And He hath not forgotten my age.“*

---

³ Kättesaadav (09.04.2014): <http://www.poemhunter.com/poem/the-old-man-s-comforts-and-how-he-gained-them/>

Lisa 3

Krokodill

/Karl Eduard Sööt/⁴

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
Krokodill tegi palju nalja,
ajas lapsed toast välja.*

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
Tahtis toas tantsu lüüa,
meie koogid ära süüa.*

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
ema võttis raagus viha,
andis talle ümber piha.*

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
Krokodill siis nuttis, palus:
„Ära vihu: viht on valus!“*

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
Võttis oma reisipauna,
pidas halvaks külma sauna.*

*Singel-vingel, ninaprill,
meil oli kodus krokodill!
Kadus kiirelt üle mäe,
lapsed, eks nüüd tuppa läe.*

---

⁴ Kätesaadav Eesti Lastekirjanduse Keskuse arhiivis

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maria-Helena Naarits,
(sünnikuupäev: 07.10.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Lewis Carrolli „Alice imedemaal“ valitud luuletuste tõlgete analüüs“, mille juhendaja on Elin Sütiste,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.06.2014